

રાધા!
મેહુલ શાહ (ઓસ્ટ્રેલીયા)

મારા મનની વાતો!
કેમ કીધી જાય? કેમ કીધી જાય?

રેખા શુક્રલ

શબરીનાં બોર
જ્યંત જવેરી
(લંડન યુ.કે.)

ગોકુળદાસ રાયચુરા

ભૂખ ન જાણો કંડો ભાત
ઘાસ ન જાણો ફૂટી માટ
નીદ ન જાણો તૂટી ખાટ
પ્રીત ન જાણો જાત કજાત

ગુણવંત શાહ

જ્ઞાન કરતાં કર્મને નીચું ગણીને આપણે નથી અટક્યા
આપણે કર્મ કરનારને નીચો ગણવા સુધી પહોંચ્યો ગયા છીએ.

પૂર્વ અને પદ્ધિમની દુનિયા જુદી છે. પણ તેનો અર્થ એમ નથી કે પૂર્વમાં વિદ્યાની
અને પદ્ધિમમાં અવિદ્યાની ઉપાસના થઈ રહી છે. એટલું ચોક્કસ કે પૂર્વનું મન અને
પદ્ધિમનું મન ભિન્ન ફબે વિચારે છે. ઉદાહરણ?
કૂલ ખીલ્યું દોય તો ત્યારે પાસેથી પ્રસાર થતી વખતે
પદ્ધિમનું મન ઉદ્ગગારી ઉઠે છે 'વોટ અ બ્યુટિક્સ ફૂલાવર' અને એ જ કૂલ પાસેથી
પ્રસાર થતી વખતે પૂર્વનું મન ઉદ્ગગારી ઉઠે છે, "અરે શું સરસ સુગંધ છે!"

ભરત પાલ

છું અધૂરો તો હું છકી છલકાઉ છું.
માંબલામાં માય ના હું એટલો મલકાઉ છું
જિંદગીની ધૂંટતા ના આવડી બારાબડી.
'ક' કફનનો ધૂંટતા પણ હવે ગભરાઉ છું

રમેશ જોખી

જિંદગી પણ કેવી કમાલ છે! પહેલાં આસું આવતા ત્યારે બા યાદ આવતી,
ને આજે બા યાદ આવે છે ને આંસું આવી જાય છે

સંપાદક: કોકિલા રાવળ (ફિલેડ્ફીઆ, યૂ.એસ.એ)

પ્રીતમ લખલાણી

આ ઝરમર વરસતા

આભના

ધોધમાર ફોટા

વીજળી

ક્યાં સુધી

પાડતી રહેશે ?

જવાહર બક્ષી

કંઈ પણ થતું નથી હવે તારા વિચારમાં,

સ્વમોય આજકાલ મળે છે ...સવારમાં.

કંઈ પણ કરી શકાય છે તારા વિચારમાં;

કંઈ પણ થતું નથી હવે તારા વિચારમાં.

હરીન્દ દવે

પડદાની સાથે હતો ઈતેજાર પણ

પડદો હટી ગયો તો ઉદાસી વધી ગઈ

જેવું ભિલન થયું કે અજાણ્યા બની ગયા

સાવ જ અજાણી આંખમાં ઓળખ હતી, ગઈ

મકરંદ દવે

હવેલીની પાછળ નખ્યો ચાંદ કેરો

પરેશાન, ગમગીન, પીળો ચહેરો.

વિચાદી જો વાદળમાં

એ મુખ લપાતું,

અમારું તાં તેવું

કલેજું કપાતું!

	<h3>શોધું છું મધુમતી મહેતા</h3> <p>વીતેલી કાલ લઈ આવે હું એવો જામ શોધું છું તમારી આંખમાં આજે ય મારું નામ શોધું છું.</p> <p>ન દીઘો સાદ, ના જોયું જરા પાછળ ફરીને પણ હું બાલિશ છું, હજુ પણ એનું ગામ શોધું છું</p> <p>હું મૂર્ચિંઠ છું કમળમાં બંધ અમરોના કથન જેવો અને લાંબી પડેલી રાતનો અંજામ શોધું છું</p> <p>પીડાથી પાર રાખેને સુખોથી સો ગણું છેટું છતાંયે મધ્યમાં રાખે હું એવું ધામ શોધું છું</p> <p>ન હો આકાર ઈચ્છાનો, ન ધોંઘાટો વિચારોના મને મારા સુધી લઈ જાય એવો શામ શોધું છું.</p> <p>હું સીતા જેમ બેઢી હું દશાનન્ની હવેલીમાં પરીક્ષા અર્દિનમાં ના લે હું એવો રામ શોધું છું.</p>
---	--

	<h3>અન્વેષણ ઈંડ શાહ</h3> <p>હું છું ગયો ખોવાઈ નિશ્ચાસથી સળગી ગયેલાં કેસૂડાના અસ્થિના ભંગારમાં, હુંકારના ભૂખણ વને અથડાતા નકારના પ્રતિધોષમાં;</p> <p>અગોચર રાહ પર અંકિત અનલિક્ષ પદચિહ્નની દિશામાં, ચાલી ગયેલી હવાએ સર્જલા આણધાર્યા શૂન્ય અવકાશમાં;</p> <p>એકલી એકલતાને અંક મસ્તક મૂકી વિચારોના વમળમાં, નિર્જન નિહારિકાને પંથ અતારા નિઃસંગ વ્યોમની વિસ્તૃતિમાં;</p> <p>આર્ડ નયનોની કીકીએ જીવંત ધૂંધળા કંપિત પ્રતિબિલભમાં, અવિઅરત, અશાયિતવ્યા, બેકાબુ ડુસ્કાંના અંતિમ લયમાં;</p>
---	--

આથમણી કિટિજે તૂભેલા
રકતરંગી વર્તુળના પરિધમાં,
નિશાની નકશીમાંથી ખરેલા
તારકની કાશજળવી તેજસ્વિતામાં;

હું શોધું છું મને
વિસ્મૃતિના વૃક્ષ પાછળ
વિસ્તરેલા અંશેત ઓળાના સામર્થ્યમાં.

શયામનું સોણલું કાન્તિ મેપાણી

આજ સભિ, મને સોણલું આવ્યું
શયામસુંદરનું સોણલું આવ્યું.
એવું આવ્યું, એવું આવ્યું
આવ્યું એવું મનને ભાવ્યું.

કાલીઠીના ઘાટે સહીયર બંસી લઈને ઊભા નટવર
જળજમનાનાં ભરવા ગઈ ત્યાં આવી આડા ઊભા તટ પર

એવા નઠારા નાથનું, સહીયર
મધરાતે મને સોણલું આવ્યું
શયામનું સોણલું મનને ભાવ્યું.

પૂનમની રઢીયાળી રાતે મથુરાના એ વનની વાટે
ગોરી ગોરી ગોપિકાઓ રાસ રમેતી શયામલ સાથે

એવા શયામલ શયામનું, સજની
સોનેરી મુને સોણલું આવ્યું
એવું આવ્યું, એવું આવ્યું
આવ્યું એવું મનને ભાવ્યું.

	<p>રહ્યા ઈંડ ગુખા</p> <p>ખુદના જ્યબમના લોહીમાં નહાતા રહ્યા, કોરી ક્ષિતિજને જોઈ, ભીજતા રહ્યા. ને પુરસ્કારોની વાતો કાં' કરો! ધનને, કવિને ક્યાં કદી નાતા રહ્યા! સાજ, સાંજંદા તો એના એ રહ્યા, ગીતના શબ્દો જ બદલાતા રહ્યા. પરસ્પર અણગમાને, ઈચ્છાના મેલને, ગામને ચોરે જઈ ધોતા રહ્યા. ત્યાં સુધી ગંગલો અમે કહેતા રહ્યા, જ્યાં સુધી બેચાર પણ શ્રોતા રહ્યા.</p>

	<p>સિક્કાની સવળી બાજુ રઈસ મણિયાર</p> <p>ગુંથા હો એણે જ્યારે વાળ, માયાજાળ લાગે છે, વિઝેરે ઝુલ્ખ તો એથી વધુ વિકરાળ લાગે છે. તમારા ચંદ્ર જેવા રૂપ પર પાગલ હતો ક્યારેક, ઉત્તરતાં ચન્દ્ર પર સંઘળી ભૂમિ ખડકાળ લાગે છે. તમારા પ્રેમની ગરમી હતી બસ દૂરથી સારી, જરા નજદીક આવું છું તો એની જાળ લાગે છે. હદ્યમાં જો નથી જગ્યા, મગજમાં અમને રહેવા દો, તમારો સાવ ખાલીખામ ઉપરનો માળ લાગે છે. છે મારો વાંક બસ એક જ કે હું સુરતથી આવ્યો છું, શુભેચ્છા પાઠવું છું તો ય સૌને ગાળ લાગે છે.</p>
---	---

મળેજ મળે

	<p>રમેશ શાહ</p> <p>નદીની રેતમાં રમતું નગર મળે જ મળે તમસા તીવ્ર તો જાનેજગર મળે જ મળે</p> <p>ફનાનો પંથ છે ન્યારો, જલે પંતંગાઓ, મરણ ટિલદાર એ, માણ્યા વગર મળે જ મળે.</p> <p>શિરીં-ફરહાદની ઘટના જવલ્લે જ જોવાતી, કમળ ખોલો સકળ, પ્રેમી-બ્રમર મળે જ મળે.</p> <p>સદા પાયું અમી અઢળક, સગાં સ્વજનનો સૌને, અરે, અમને હવે કાતિલ ઝાડ મળે જ મળે.</p> <p>હશે જો શાસમાં નિર્ધાર, ને લગન સાચી, ચહો ધૂપું પરમ તત્ત્વ, સત્ત્વર મળે જ મળે..</p> <p>(રમેશ શાહના ગંગલ સંગ્રહ 'તરબતર' માંથી તેમના સૌજન્યથી)</p>
	<p>અશક્યની ઈરદુા</p> <p>પ્રીતિ સેનગુમા</p> <p>(મારો મમરો: આ કવિતા માનવજીતની હરહભેશ ઊણી રહેતી પિપાસા, આંગળી મૂકી આપણું ધ્યાન બેંચે છે.)</p> <p>રણના થુવેરને શું મૃગજળની ધ્યાસ, કાગળાં ફૂલોમાં છાની સુવાસ? વાગે છે જાણીતા રસ્તામાં ખોવાતી યાદના ભષકાર, જાગ છે સ્વર્મોને પાર કોઈ મિલનન જાંખા આણસાર- ધરતીને ચૂમવા શું ચાહે આકાશ, મજાધારે શાને ડિનારાની આશ? થતું રહે તારાને, બની જાઉ સૂરજના ડિરણનો તશખ્ખો, થતી રહે સિમતની પતુડ, અને આંસુનો અણધાર્મો રણકો-</p> <p>પડછાયાને વળી પોતાપણાનો આભાસ, રાગી અમાસની ને ચંદ્રનો ઉજસ ?</p>

ધર્મ

રાજ્ય સવાણી

ધર્મ જો ગરીબી હટાવી શકતો હોત તો-
ધર્મસ્થાનોની આસપાસ ભીખારીઓ હોત કે?

ધર્મ જો સદાચાર શીખવતો હોત તો-
ધર્મસ્થાનોમાં દાનપેટીઓને તાળાં હોત કે?

ધર્મ જો લોભવૃત્તિ છોડવાનું કહેતો હોત તો-
ધર્મસ્થાનોમાં મિલકતના ઝઘડા હોત કે?

ધર્મ જો સદ્ગૃતિ દાખવવાનું કહેતો હોત તો-
ત્યાં જાતીયબળજોરીના કિસ્સા બન્યા હોત કે?

ધર્મ જો માનવતા શીખવતો હોત તો-
ધર્મસ્થાનોમાં હત્યાઓ થઈ હોત કે?

ધર્મ જો શાંતિનો વાહક હોત તો-
આટાટલાં ધર્મયુદ્ધો થયાં હોત કે?

ધર્મ જો નીતિ શીખવાડતો હોત તો-
સમાજની આટલી અધોગતિ થઈ હોત કે?

ધર્મ જો માણસાઈના પાઠ ભજાવતો હોતા તો-
આતન્કવાદનો અવતાર થયો હોત કે?

-"વૈશ્વિક માનવવાદ" અને "નયામાર્ગ"માંથી

ગઝલ ગાઈ રહ્યો

આદિલ મન્સૂરી

નભમાં શાંદેશભદ્ર પડવાઈ રહ્યો
હું તો બસ એમ જ ગઝલ ગાઈ રહ્યો

દો ક્ષિતિજ પર સૂર્ય ડોકાઈ રહ્યો
હું તો બસ એમ જ ગઝલ ગાઈ રહ્યો

અર્થ આપોઆપ છલકાઈ ગયો
હું તો બસ એમ જ ગઝલ ગાઈ રહ્યો

જિંદગીનો ભર્મ સમજાઈ ગયો.
હું તો બસ એમ જ ગઝલ ગાઈ રહ્યો

	<p>ભીતરે આલેખ અંકાઈ ગયો હું તો બસ એમ જ ગાજલ ગાઈ રહ્યો</p> <p>દદનો કેંક ધૂટાઈ રહ્યો હું તો બસ એમ જ ગાજલ ગાઈ રહ્યો</p> <p>મૌનનો ઉચ્છવાસ સંભળાઈ રહ્યો હું તો બસ એમ જ ગાજલ ગાઈ રહ્યો</p> <p>મુક્તામાં આદિલ વલોવાઈ ગયો હું તો બસ એમ જ ગાજલ ગાઈ રહ્યો</p>
--	---

	<h2>પુરુષ અને પ્રકૃતિ રોહિત પંડ્રયા</h2> <p>સુનાં જંગલમાં બાળી ગયેલા મોટામસ મધ્યપૂરા જેવા માથે તોળાઈ રહેલા. આકાશમાં કોઈ કંકરી સરખી યે ન મારતા, નહીંતો આખું યે આભ નીચે તૂટી પડશે.</p> <p>આ ઘરતીના પેટાળને આમ જ સૂર્ય રહેવા દો રખે ક્યાંક ખોતરતા. નહીંતો આંધળા સાપની જેમ સરકી રહેલો ધગધગતો લાવા રસ લીલીછમ ઘરતીને દંશ દઈ દેશે.</p> <p>આ ખખડી ગયેલી પ્રકૃતિ ઉપર હવે કોઈ બળાત્કાર ન કરતા પ્રકૃતિનો રહ્યો સખ્યો પ્રાણ ઊરી જશે.</p> <p>હવે માણસ માણસનાં હાડકાં ભાંગીને જોવાનું બંધ કરે તો સારું, નહીં તો એ હાડકાંઓના પોલાણમાં પૂરાઈ રહેલા સાત સાગર પારના રાકસો છુટા થઈ જશે અને શોખનાગના માથે સચવાઈ રહેલી પૃથ્વી કણ માત્રમાં ગબડી પડશે.</p>
--	---

મારો ભમરો કિશોર રાવળ

લક્ષ્મીનીવાસ (*)

હુનિયાની બધી સંસ્કૃતિઓમાં, ધર્મોમાં સરીઓથી પૈસાદાર માણસો તરફ આપણે શંકાની દુષ્ટિ જોતાં આવ્યા છે. આપણે નાનપણથી સાંભળતાં આવ્યાં છીએ કે 'સોનામાં સમાય સૌ ગુણો' ('સર્વ ગુણાઃ કંચનમ્ આશ્રયન્તિ'), બાઈબલમાં કહે 'પૈસો પાપનું મૂળ છુ' ('મની ઈજ ધ રૂટ ઑવ ઔલ ઈવિલ') કે 'લક્ષ્મીની બગલ ન ગંધાય' ('મની ઈજ ધ ગ્રેટેસ્ટ ડિઓડરન્ટ') વગેરે વગેરે વગેરે. હું નાનો હતો ત્યારે પૈસાદાર મિલમાલેકો કે જુલ્લી જમીનદારોની વાતો ગીતોમાં અને વાતાંઓમાં વણાતી આવતી. અને બીજાના લોહી ચૂસીને પૈસાદારો પૈસો પ્રામ કરી બેઠા છે એવું મગજમાં ઘૂસારી દેવામાં આવેલું. અને એ એટલે સુધી કે એ લોકો બીજાને મદદ કરે તો પણ પોતે પણના પ્રાયશ્રિત કરે છે એમ સમજતાં અને સમજાવતાં.

એવું કહેવાનું કારણ તો હું સમજું છું. જગતમાં ધનિકોની લઘુમતી એટલે જે બહુમતીને ફાવે એવી ફિલસ્ફૂરી આપે તેનો જ ઉકેલો વાગે!

એવે વખતે અમેરિકન લેખિકા આયન રેને 'સ્વાર્થ મોટો સદ્ગુણ' પર નિબંધો લખવા માંડ્યા અને 'અંટલાસ શ્રગ', 'ફૌઝિનહેડ' જેવી નવલક્ષ્યાઓ લખી એક સમાટો ફેરવી દીઓ અને હુનિયાને હયભચાવી મૂકી. દીવીલો અને તર્કથી પૈસો પોતે ખરાબ નથી એનું પ્રતિપાદન કરતાં રહ્યાં. તેમેરોના હાઉલીએ એક અમેરિકના બિજનેસમેન પરની નામચીન વાર્તા 'કુશ મેકૉલ' માં તો ટાંક્યુનું કે 'આપણે પૈસાને દૂધણ ગણીએ છીએ પણ આ ડાઢા હિંદુઓએ તો ધન સંપત્તિની દેવી લક્ષ્મી ઘડીને કહું કે પૈસો પણ પૂજનીય હોઈ શકે' (આપણે લક્ષ્મીનું પૂજન એટલે પૈસાની ભૂખ એ અર્થમાં ઘટાવીએ છીએ એમાં એક તાજી, નવી વ્યાખ્યા મળી!!)

આતો પુસ્તકિયા વાત થઈ. જેમ ચીક સંસ્કૃતિના મધ્યાક્ર (ઈ.પુ. ૪૦૦માં) હિપોક્ટીસે તબીબો માટેના નેતિક નિયમો વિચારી કાગળ પર મૂક્યા જેને સૈકાઓ સુધી ડોકુટોએ શિરોમાન્ય રાખ્યા તેમ સંપત્તિ માટેના સિદ્ધાંતોને એક નક્કર ભૂમિકા પર મૂક્યાનાર પીટર ડ્રકર હતા. એમને ૧૮૫૦ના અરસામાં મનમાં પ્રશ્નો ઊંઘ્યા. 'શોખણ વગર પ્રમાણિકતાથી કે નીતિથી ધંધો (બિજનેસ) થઈ શકે બરો? અને થાય તો એવા બિજનેસના પાયા કયા સિદ્ધાંતો પર ઊભા રહેવા જોઈએ?'

વિચાર કરતાં એમને બિજનેસ માટેની નવી વ્યાખ્યા મળી ગઈ. 'બિજનેસનો, ધંધાનો મૂળ હેતુ લોકોને જોઈતી સારી વસ્તુઓ કે સારી સેવા (ગુરુજ અને સર્વિસિઝ) આપવા' અને 'નંબો એ બિજનેસ કરવાની પ્રેરણ આપતું બળ છે, પણ એ ધંધાનો હેતુ તો હોઈ જ ન શકે'. આ સર્વાંગ સંપૂર્ણ વ્યાખ્યામાં નથી કોઈ શોખણ, નથી કોઈના બોગ કે બલિદાન પર રચાયેલ ફિલસ્ફૂરી. કોઈ ખામીને સ્થાન નથી. કાળા બજારોને કોઈ અવકાશ નથી, તંગી ઊભી કરી મો માઝા ભાવ લઈ પૈસા બનાવવાનું તદ્દન અસ્થાને, કોઈની નબળાઈનો લાભ લઈ અજૂગતો ફાયદો કરવાનું એમાં અકલ્યા!

આગળ વિચારતાં પીટર ડ્રકરે કહું કે "નંબો જાણ ભાગમાં વહેંચાવો જોઈએ. એક ભાગ ધંધામાં રોકાણ કરનારને ડિવડના રૂપમાં, એક ભાગ કામ કરતા કારીગરોને (આમાં કંપનીમાં કામ કરતા સૌ માણસો-મેનેજરો, ટેકનિકલ માણસો, રિસર્ચ કરનારા, નવા નુસખાઓ, નવી તરકીબો ઘણનારા, નવી ડિઝાઇન બનાવનાર આવી જાય) બોનસ તરીકે અને એક ભાગ બિજનેસના ઘરાકોને વધુ સસ્તા મૂલ્યે એ ગુરુજ અને સર્વિસિઝ આપીને."

એ પોતે કામ કરતા હતા હતા ત્યાં આ ફિલસ્ફૂરી એમણે અપનાવી સાબિત કરી બતાવ્યું કે કાચા માલના ભાવ વધતાં જાય, રોજગારી વધતી જાય તે છતાં ગઈકાલ કરતાં સારી વસ્તુઓ બનાવી, સસ્તા ભાવે, વધુને વધુ નંબો કરતાં વેચી શકાય છે અને સૌ વધુ આબાદ થઈ શકે છે. એમણે જુદી જુદી કંપનીઓમાં જઈ વાતાવાપો કર્યા અને વધુને વધુ લોકોને તેમની જેમ વિચારતા કરી મૂક્યા અને દોષરાહિત રહીને 'સંપત્તિ' મેળવી શકાય છે એ ભાવના જગૃત કરી. શેક્સપીયરનો શાયલોક કે ચાર્લ્સ

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક જુલાઈ ૨૦૦૩
કિશોર રાવળ

૨૪

12

ડિકન્સના કૂજ બન્યા વિના પૈસો બનાવી શકાય, માણી શકાય અને વધુ ને વધુ માણસોને એનો લાભ આપી શકાય. તેમણે અમેરિકામાં અને પછી આખી દુનિયામાં ગ્રોફેશનલિઝમને એક વધુ જોશ આપ્યું. લક્ષ્મીને નિર્ગંધ બનાવી....

અને આજે પીટર ડ્રકર ભૂલાઈ ગયા છે. કોણ જાણે કયાંથી એક સરો પેઠો છે તે સમજ નથી પડતી. નફો બસ નફો, ગમે તે રીતે નફો કરવો એ ધ્યેય બની ગયું લાગે છે.

એક ઉદાહરણ આપું? અમારા ધરની બાજુમાં એક સૂપરમાર્કેટ હતી એણે કાચાકલ્પ કરી નાખ્યો. મોટી નવી જગામાં સરસ રચનાઓ સાથે વસ્તુનું વૈવિધ્ય વધાર્યું. તેની બાજુમાં એક નાનો સ્ટોર હતો. મોટી સૂપરમાર્કેટને રસ ન હોય તેવી વસ્તુઓ રાખતાં હતાં. ન મળતાં ધાન્યો લાવે, કોથમીર લાવે, જૂદા જૂદા વસાણાઓ, કંઈ નવા ફળોના જામ રાખે અને રજી ખાતા હતાં, પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા હતા. મોટા સ્ટોરે નાના સ્ટોરની વસ્તુઓ તેમને તાં રાખવા માંચી અને એ સસ્તા ભાવે વેચાવા લાગ્યા. ગ્રાં મહિનામાં નાનો સ્ટોર બંધ થયો અને પછી મોટા સ્ટોરે થોડો વખત એ વસ્તુઓના ભાવ ચડાવી વેચવાનું શરૂ કર્યું અને એમાં કસ ન લાગવાથી એ બધી વસ્તુઓ રાખવાનું બંધ કર્યું.

આ ચોતરફ થતું દેખાય છે. કોઈ કંપનીને વધામાં ફાયદો થતો ન હોય તો કંપની બંધ કરી દે અને ઉપરના માણસો મિલિઅન્સનાં બોનસ લઈને અસંખ્ય કામગારોને રસ્તે મૂકી દે. 'ધંધો છે, અને એમાં નુકસાન પણ થાય' એ વાત સારી પણ તો નુકસાન સૌને થતું જોઈએ ને!

ધડી કાઢેલા આંકડાઓ દર્શાવી હોય તેનાં કરતાં વધુ સમૃદ્ધ ચિત્ર રજૂ કરી, શેરના ભાવ વધારી, પોતાનો ફાયદો લઈ નિવૃત્ત થઈ જતાં પણ જોયાં છે. પ્રેસિડેન્ટ ટૂમેન તેમની પત્નીને કાગળ લખી તેના પર સરકારની એક ટિકિટ પણ ન ચોટે એની ચીવટ રાખતા હતા. અને આજે તો જન્મસિદ્ધ હક્ક હોય તેમ પોતાના અંગત કામ અંગે સરકારની મિલ્કત વાપરે...

દવા બનાવનારી કંપનીઓએ તેમની શોધખોળથી અફ્રભુત દવાઓ સુલભ્ય કરી છે અને ગઈ કાલે અસાધ્ય ગણાતા રોગો આજે આસાનીથી હલ કરી શકાય છે. અને તેમની પેટન્ટોને લીધે પૂરા પૈસા બનાવી લીધા પછી પેટન્ટના હક્કો જતા ન રહે એ માટે કાયદાની આંતીધૂંટીનો ઉપયોગ કરી બીજાઓને સરસે ભાવે બનાવવા ન દેવા 'અવરોધી' ઊભા કરે છે ત્યારે લાગે છે કે નફો એજ મૂળ ધ્યેય બની ગયું છે!

અને આવા તો દાખલા ઉપર દાખલા મળે. 'ત્રીજા' ભાગીદાર તરીકે ધરાકને ફાયદો કરાવવાનું ભૂલાતું જાય છે, ભૂસાતું જાય છે.

લક્ષ્મીની બગલ ગંધાવા લાગી!

(* ઊજા જોડણીનો એક ફાયદો મને હવે દેખાણો. કલ્પી શકાય છે કે શ્રેષ્ઠ વાપરવો વધુ આસાન થયો.)

ગામને સીમાડે એક દીવાલની અડીને બે છાપરીઓ, એકમાં વસે રસૂલ મેયા અને બીજમાં મણિકાકા. વર્ષોથી તેમને નાતો સારો. બે વરસ પહેલાં મણિકાકાએ પોતાનો ઘોડો રસૂલમિયાં ને વેરી નાખેલો અને ઘોડાગાડી છોડી રિક્ષા વસાવેલી. નવરા બેઠા હોય ત્યારે રિક્ષા અને ઘોડાગાડીના ફાયદા ગેરફાયદાઓની ચર્ચા નીકળે જ નીકળે!

૨૪

૧૩

"લોકોને રિક્ષા 'ઠેશને'થી 'તખેશર તળાટી' દહ મિનટમાં પોગાડે અને ઘોડાગાડી ચાળીશ મિનિટ દે, ઘોડાને બે ચાબૂક વધુ મારે તો વળી પાંત્રીશ મિનિટે પોગાડે" મણિલાલ રિક્ષાની હિમાયત કરતાં આ બધું કહેતા.

રસૂલ મિયાનો જવાબ હતો, "આઈ કયારે કોઈને સમયની કર્છી એવી પદી છે કે એટલી મિનિટું બચાવવાથી કશો ફેર પડે? કોનો ગજો કુંવારો રહી જાય છે? ભાવનગર આખું કલાકના કાંટે ચાલે. ગુજરીમાં લાંબો કાંટો ટૂટી ગયેલી ઘડિયાળ આવી એવી ઉપરી જાય છે ઈ બખર નથી?" એ ઘોડાગાડીના ફાયદાઓ જાણવતા, "ઘોડાગાડીમાં ન કોઈ ભલભાટી, ન તેબાં તોરી નાખે એવા ઉછાળા, ન કસુવાવડની ચિંતા અને બેથી વધુને રિક્ષામાં બેસાડો તો બરણીમાં અથાશાની કરીઓ ભરી હોય એમ ટાઈટ થઈ જાઓ અને ઉત્તર્યા પદી કળ વળતા અને શરીરને સોળે કળાએ ફરી ખૂલતાં વાર લાગે તે જુદું. વળી રિક્ષાવાળાને છાશવારે મિકેનિકની દાઢીમાં હાથ નાખવો પડે. રિપેરિંગ, પંચર એ બધું ખર્ચો તો કરાવેને? મફલર ફાટે ત્યારે પોલીસને અને મિકેનિકને બેઈને બોઝી! ઘોડાને રોજ ચણા કે રજકો નો નીરો અને આદું પાતણું ખવડાવો તો ય કથા મુજબ ગાડી ચાલતી રાખે. રિક્ષામાં જરાક પાણી આવી જાય તો અંતરિયાળ રીસણાં લે."

એમાં કોઈ મુસલમાનોને કોક્ષ જાણો કયા નશામાં કુલુદ્ધ સ્વરી અને ગોધરા આગળ ટ્રેઇનમાં મુસાફરી કરતા અકાવન હિંદુ યાત્રાળુંઓને છુવતા બાળી નાખ્યાં. અને પદી કોઈ એવો તો કાંડ સજાંખો કે ન પૂછો વાત.

અને પેલા ફેન્ચ રેવોલ્યુશનની જેમ મામલો માજા મૂકી બેકબૂ થઈ ગયો. ગુજરાતમાં બધી એવું જ થવા લાગ્યું. 'મુશ-લાને મારો'નો નાદ વધ્યો. મુસલમાન વેપારીઓને મારો, મુસલમાન મજૂરોને મારો. તેમના વિચારકોને મારો અને સંતોને મારો. તેમના બેરાંઓને મારો અને બેરાંઓનાં પેટને ચીરી એમાં અંદર પોઢેલા શિશુઓને મારો એવાં એવાં કૃત્યો રામને નામે રચાવા લાગ્યાં, કૃષ્ણને નામે ગવાવાં લાગ્યાં.

એ સમયની આ વાત છે. એક દન રસૂલ મિયા એક ઘરાકને ઉતારી રૂપાંશી બિટ્ટિંગ પાસેથી ઘરભક્તિ રોઢો કરવા વધ્યા. કોઈએ બૂમ પાડી, "એ મુશલ્યો ગાડીવાળો જાય" માણસો આડા ઉતરે એ પહેલાં બૂમ સાંભળતાં જ રસૂલ મિયા મામલો કળી ગયા, ગાડીએથી ભૂસ્કો મારી બાજુએ આવેલી વંડી ઓરંગાંગી એકથી બીજાના ફિલ્યામાં જઈ અંતર્ધીન થઈ ગયા. ઘોડાગાડી આગળ માણસો બેળાં થયાં. કોઈ ઘાસલેટ લાયું તો કોઈએ બાક્સ કાદ્યં. એક માણસે ગાડીના પડા છોડી ઘોડાને બાજુએ તારબ્યો અને લોકોએ લેગા થઈ ઘોડાગાડીને દાઢ લગાડ્યો અને એક બીજાની પીઠ થાબડતા, એક બીજાને અભિનંદન આપતા તાલ જોતા ઊભા. એમાં એક માણસને વિચાર આવ્યો. "આ ઘોડાએ મુસલમાનના ઘરનું પાણી પીંફું છે એટલે ઘોડો ય મુસલમાન નહીં?" વાતમાં વજૂદ સોળ આની. "તો ઘોડાને ય બાળી નાખીએ" કોઈએ સ્યૂચન કર્યું. એની આંખોમાં આત્માનું ઉદ્વંગમન થયું હોય એવો આનંદનો અનેરો ભાવ જોઈ શકતો હતો.

કોઈ જાણબેદુએ કહ્યું કે ઘોડો મૂળ તો પેલા મણિયાનો હતો એટલે ઘોડો જાતે તો અસલી હિંદુ. કોઈ કહે કે 'એક વખત ઘર્મ પલટીને કોઈ મુસલમાન થઈ જાય એટલે બસ પદી આમરણાંત મુસલમાન જ રહે.'

જવાબમાં કોઈ બોલ્યું. "એક લાચારીથી બાપડાને મુસલમાન થયું પૂર્ણ એમાં એ શું કરે? આપણે ઘર્મપલટો કરેલા મુસ્લિમોને ફરી પાછા હિંદુ થવા દીધા હોત તો કેટલાંય મુસલમાનો ફરી હિંદુ થઈ ગયાં હોત, ભજનિયાં ગાતાં હોત અને સત્યનારાયણની કથા કરાવી શરીર ખાતાં ચેન-ચેમન કરતાં હોત!"

ટોળામાં બે પક્ષ હતા. એક હરામી ઘોડાને તાત્કાલિક અનિદાષ દેવાની તરફેણમાં હતો. બીજો પક્ષ કોઈ પણ પ્રાણીને જાનહાનિ થાય તેની સામે હતો. એમાંના કોઈએ ભેજું ચલાયું. "આપણે ઘોડા પાસે પ્રાયશ્વિત કરાવીએ તો કેમ? પદી એ ફરી પાછો હિંદુ થઈ જાય." કોઈએ ટોળામાંથી એક ગોર મહારાજ ગોતી કાદ્યા. એમને પૂર્ણયું તો એ કહે કે, "એક લખુ રન્દી કરાવી નાખીએ... કલાકનો વિધિ છે." સૌની આંખમાં પ્રગટેલો ઉત્સાહ જોઈ એણે આગળ ચલાયું, "અને એક લક્ષ ગાયત્રીના જાપ કરીએ..." શાશ્વત સેલ્વમેન ગોર મહારાજને જનતાની સહનશક્તિની સીમાનું માપ હતું એટલે તરત જ સુધારો કર્યો, "ગાયત્રી જાપ તો હું પાછળથી મારા ધરે પણ કરી શકું. અહીં, આજે કરવાની જરૂર નથી."

હવે ટોળાને વાત માફક આવી ગઈ. હરાવ સર્વાનુમતે પસાર થઈ ગયો. જોતજોતાંમાં ઉધરાણું થયું. પય્યુ, પુષ્પમુ, તોયમુ પેદા થયા, અબીલ ગુલાલ, કંકુ ચોખા લઈ આવ્યા, યજ્ઞવેદી બનાવી, ગોર મહારાજ તરભાણું પંચપાત્ર લઈને આવ્યા, હવન કર્યો, ઘોડાને ચાંદલો કરી હવનના ધૂમાડામાં ઊભો રાખ્યો. ધૂમાડાથી ઘોડાની આંખોમાં આવતાં આંસુ કોઈને દેખાઈ ગયા અને તેણે બીજાં સૌનું ધ્યાન ખેંચ્યું. કોઈ કવિહદયને કલાપીની લીટી યાદ આવી 'રે પસ્તાવો, વિપુલ ઝરણું સ્વર્ગથી ઉત્તર્યું છે.' અને મોટેથી લલકારી. લોકોની આંખો ભીની થઈ ગઈ.

આવા અદ્ભુત પ્રસંગે પેંડા ન વહેંચાય તે કેમ ચાલો! કોઈએ પોતાની હીરો-હોડા પદાવી મૂકી અને પેંડાની ઉષાપ પાંચ મિનિટમાં પૂરી કરી. પેંડા વહેંચાણ. સૌખ્ય મીઠાં મોઢાં કર્યા. ગોર મહારાજનું તરભાણું છલકાઈ ગયું. સૌ ખુશ હતાં, મોટો મીર માયાના વિચારમાં ગદગદ થઈ, જાણે હમણાં હમણાં વાયગ્રાનું નવું નવું સેવન શરૂ કર્યું હોય એવી કાન્તિથી જગમગતા સૌ ધરભણી ઉપર્યુધા અને વાત થાળે પરી. શેરી પાંચ મિનિટમાં ફરી પાછી સૂમસામ થઈ ગઈ. બાકી રહ્યો ઘોડો!

બિચારો ઘોડો! એ તો નીચી મૂરીએ રોજનો માર્ગ શોધી ચાલતો ચાલતો રસૂલમિયાની છાપરીએ પહોંચી ગયો. ત્યાં ખડ ખાતો ઊભો અને વિચારે ચડી ગયો. કદાચ મનુષ્ય જાતિના અસ્તિત્વના, સમસ્યાના અને ભવિષ્યના વિચારો પર?

રધાદાદા અશોક વિદ્ધાંસ

રધાદાદા સોનગઢના અમારા પડોશી. અમારી ખડકી અને એમની ખડકી વચ્ચે એક જ ધર હતું. એ ધરના માલિક વેપાર માટે મુંબઈ જઈને વસેલા. વરસમાં એકાદ બે વખત એ સહકૃતંબ 'દેશ' માં આવે ત્યારે જ એ ધરનો દરવાજો ખૂલતો. બાકી આખું વર્ષ એ ખડકી બંધ રહેતી.

રધાદાદા દીકરાનો દીકરો નહુ મારો ખાસ ભિત્ર. ઉમરમાં મારા કરતાં બેનેક વર્ષ નાનો અને ભણવામાં મારા કરતાં ત્રણ વર્ષ પાછળ. પણ મારો જીગરી દોસ્ત. રોજ ચાલીને નિશાળે જવામાં ને પાછો આવવામાં મારો સાથીદાર.

રધાદાદા વિશુર હતા. નહુના દાદીમાં ક્યારે ગુજરી ગયા મને ખબર નથી. પણ એમે સોનગઢ રહેવા ગયા ત્યાર પહેલાની વાત. નહુના બાપા - રધાદાદાનો એકનો એક દીકરો - યુવાન ઉમ્મરે ક્ષયનો લોગ બનેલા. આમ દાદાએ બે જંઝાવતી ફટકા સહન કરેલા. પણ એક ટેકીલા વીરની માફક આ બંને જખમ હુંયે ડામી દઈને રધાદાદા જિંદગીનો ઈમાનપૂર્વક સામનો કર્યે જતા.. એકનો એક યુવાન દીકરાને ખોયાનું હુંબ એમના હૈયામાં કેટલું ઊર્ધ્વ ખૂંચી ગયું હશે એ તો કલ્પના જ કરવી રહી. એ ગતપુત્રની યાદ દાદાને માટે સમયના જોડાણાનું એક સાધન હતી. 'કરશનકુમાર ગાદીએ બેઠા ત્યારે મારા નાટિયાનો બાપ વીઠ વરહનો હતો.' કે 'મારા નાટિયાનો બાપ શાપનિયા કણ પસી દંડ વરહે છો'તો' એમ કહી દાદા એક સરળ સ્કેલ પર સમયની તવારીખ માંડતા.

રધાદાદા જાતે દરજી. 'દરજનો દીકરો જીવે ત્યાં સુધી સીવે.' એ કહેવત દાદાને બરાબર લાગુ થયેલી. દીકરો જતાં ધરમાં બીજું કોઈ કમાનારું ન રહ્યું. ભારે હુંયે અને મુંગે મોઢે દાદાએ સંચા સાથેનો આતૂટ સંબંધ સ્વીકારી લીધો. રધાદાદાનો સંચો જૂનો હતો. 'ઉષા' મશીન બનાવનારી કપની જન્મી એ પહેલાનો. 'સિંગર' ના સંચા સરસ પણ ખૂબ મોઘા. રધાદાદાનો સંચો કર્ય મેરીકનો હતો એ તો મને ખબર નથી, પણ એને ચલવાવા માટેનો પેડલ પાટલો, એનો પટો, એનાં બોબિન અને ઉપરનું થાળું - એટલે વર્ક પેટફોર્મ (આમાંાં કેટલાક શબ્દો દાદા પાસેથી સાંભળેલા છે) એ બધા હજુ આજે પણ મને સ્પષ્ટ યાદ છે. તે એ બધાની સંયુક્ત આકૃતિ મગજમાં છે એ પરથી માનું છું કે એ સંચો કોઈ દેશી બનાવટનો અને ખૂબ જૂનો-કદાચ રધાદાદાના દાદાના વખતનો - હશે. એ સંચાનેય ટપી જાય એવી રધાદાદાની ખુરશી હતી. ચાર પગ અને લાકડાના એક પાટિયાની બેઠકવાળી એ ખુરશી પર આખો દિવસ બેસી શકાય એ માટે દાદા એક જાડા ઓશીકા જેવી ગાદી વાપરતા. એક અગત્યની વિગત એ કે એ ખુરશીને પાછળ ખુરશી ખરશી પર એમ કરતું શક્ય જ નહોતું. આવી ખુરશી પર બેસીને આવા સંચા પર રધાદાદા જાડા કાપડમાંથી ભરવાડ, રબારી અને પેડૂત જેવી વસવાયા કોમ માટે ચોરણો, કેદિયું, બંડી કે કાપું (એટલે દેશી, બેકલેસ બ્લાઉઝ) જેવા કપડાં સીવા કરતા. દાદાને ખખીસ કે પાટલૂન સીવતા મેં કદી જોયાનું યાદ નથી.

રધાદાદા રોજ પરોઢિયે ઉઠતા. એમની વિધવા પુત્રવધૂ (નાટિયાના બા) બહાર ઓટલા ઉપર પાણી મૂકી જતા અને દાદા ત્યાં બેસી પ્રલુભ્રકણ કરતાં કરતાં સ્નાન પત્તાવતા. ધરમાં જઈ ભગવાનના ફોટા સામે હાથ જોડી અગરબતી ધરતા. ને પછી સંચો બેસતા. બપોરે જમવા ઉઠતા, ને જમ્યા પછી ઘરીક આડે પડખે થતા. વળી સંચો બેસતા. એમની દુકાનનું મોહું પદ્ધિમાં હતું. સાંજે સૂરજ આથમે એટલે દાદા સંચાથી ઉલ્લા થતા. ધરમાં જઈ ભગવાનને દીવો ને આરતી કરતા. એમની આરતી એ આરતી અને ધૂનનાં મિશ્રણ જેવી હતી. "રામ કથી તો ય તમે સો ને કરશન કથી તો ય તમે સો. પરમ કરપાળું પરમાત્મા કથી તો તમે સો ને ભગવાન કથી તો ય તમે સો."

મારા પિતાજીને અમે ભાઉ કહેતા. એમનું મરાઈમાંથી ગુજરાતી અનુવાદ કરવાનું કામ રોજ રાતે જખ્યા પછી થતું. એક લખનાર ભાઈ સામે બેસે અને ભાઉ સૂતાં સૂતાં લખાવે, એમ એ કામ ચાલતું. ત્યારે રઘાદાદા આવીને સામા ખાટલા પર બેસતા. લખનાર ભાઈ ન આવ્યા હોય ત્યાં સુધી અલકમલકની વાતો ચાલતી. લખવાનું શરૂ થાય પછી પણ દાદા બેસી રહેતા. ચૂપચાપ. લખનાર ભાઈ આવે એટલે ભાઉ દાદાને જણાવે કે દાદા હવે મારું કામ શરૂ કરું છું. દાદા કહે, "તમતમારે તમારું કામ કર્યે જાવ. હું તો મારે બેઠો રેઝિશ. પણ તમારી પાંઢે બેષું ને તંચી મને હારુ લાગે સે." અમે કુલ બાર વર્ષ સોનગઢ રહ્યા એમાંથી આશરે પહેલા દશ વર્ષ સુધી રઘાદાનો આ નિત્યકમ બચાવાર ચાલ્યા કર્યો.

હું નવમા કે દસમા ધોરણમાં હર્ષિં ત્યારની વાત છે. નદુને થોડો થોડો તાવ આવવા માંય્યો. શરૂમાં તો એ તાવની દેશી દવા કરવામાં આવી. પણ આઠ-દસ દિવસ સતત તાવ ચાલુ રહ્યો ત્યારે દાદા ગભરાયા. ક્ષયરોગમાં જુવાન દીકરાને ગુમાવી ચૂકેલા રઘાદાદા માટે નિટિયો તો હેઠેલિનું કૂલ હતો. અના સુખે દાદા સુખી થતા અને અના દુઃખે એમનું હૈયું કરમાઈ જતું. નિટિયો એમના ઘડપણનો દીવો હતો. ડોક્ટરને બોલાવ્યા. ડોક્ટરે દવા આપી, અને 'મટી જશે' એમ કહ્યું. પણ તાવ ન ઉતર્યો. એ પછી મારા પિતાજી ડોક્ટરને મખ્યા. ડોક્ટરે કહ્યું, "મને ટાઇફોઈડિનો વહેમ છે." તરત જ લોહી તપાસવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. રઘાદાને માથે જાણે આભ તૂટી પડ્યું. કોઈકને ભાવનગર મોકલી દવા મળાવી.. કલોરોમાઈસીનના પાંચ ઈંજેક્શનનો કોર્સ કરવો પડ્યો. દવા ચાલુ જ હતી ન દાદાએ માનતા માની, "નિટિયાને હારું થશે પછી ખોડિયાર માને લાપશી ધરાવીશ ને પાંચ ભામણ જમાઈશ." આખરે, દાદાની ગ્રાર્થનાથી કે ક્લોરોમાઈસીનના મારાથી નિટિયાનો તાવ ઉતર્યો. ધીમે ધીમે અશક્ષિત ગઈ અને એક બે મહિનાના આરામ પછી નિટિયો પાછો પૂરો સાંજો થઈ ગયો. દાદાના જીવમાં જીવ આવ્યો.

પણ, ડોક્ટર, દવા, ઈંજેક્શનો, એલ્યુકોઝ અને એ ઉપર ખોડિયાર માની લાપશી અને ભામણ જમાડવાની માનતા પૂરી કરવામાં દાદાએ ધાર્યું હતું અના કરતાં ધણો વધુ બર્ય થયો. એક દિવસ સાંજે ભાઉ ઓફિસેસી આવ્યા. ભારે હૈયે, માંડ માંડ જીબ ઉપાડીને એમણે પરિસ્થિત જણાવી અને પચાસ રૂપિયા ઉછીના માળયા. ભાઉ જાણતા હતા કે દાદા ટેકીલા અને હીમાનદાર છે. ખરેખર જરૂર હશે ત્યારે જ એમણે આવું વેણ નાખ્યું હશે. એમણે મને કહ્યું, "અશોક, કબાટમાંથી દાદાને પચાસ રૂપિયા આપ." પૈસા હાથમાં લેતાં લેતાં દાદા રોઈ પડ્યા. એ ઘરડા પણ ભડ માણસની આકરી કોસોટી થઈ રહી'તી.

આ વાતને આશરે બે મહિના થયા હશે ને એક દિવસ સવારના નિટિયો હાંફણો ફાંફણો અમારે ઘર આવ્યો. "ભાઉ, મારા દાદા પથારીમાંથી ઊઠી નથી શકતા. કે' છે કે કડ ભાંગી ગઈ છે." ભાઉ તરત નટું ઘરે ગયા. ડોક્ટરને બોલાવ્યા. નિદાન થયું કે દાદાને પરેવિસિસનો સખત એટક આવ્યો છે. પેસાબ-પાણીથી બધું જ ભાટલામાં કરવું પડે એવી અવસ્થા આવી પડી! દાદા હારી પડ્યા. નિટિયાને ભાણાવીને કોલેજમાં મોકલવાની એમની ઈચ્છા તો કચ્ચાં ટબૂરાઈ ગઈ. દાદાની ચેતના વગરના એમનાં સંચો ખુરશી વીલાં થઈ ગયાં. એક સાધુની જીવનસાધના અધયવય જ અટકી પડી.

ભાઉ અવારનવાર દાદાની ખબર કાઢવા જતા. થોડીવાર બેસીને જ્યારે તેઓ પાછા જવા ઊભા થતા ત્યારે, શરૂમાં બે-ચાર વખત, દાદાએ એમનો હાથ પકડીને કહેલું: "ગોપાળભાઈ, ભગવાનના હમ ખાઈને કંઠ સું તમારા પૈસા ખોટા નંઈ કરણ. એકવાર આ દરદમાંથી ઊભો થાંઅ એટલે દર અઠવાંિયે બજો રૂપિયા કરીને તમારા પૈસા વાળી દઈશ." ભાઉ પ્રેમથી એમનો હાથ વધુ જોરથી દબાવીને નીકળી આવતા.

પણ એ પછીના દોઢંબે વર્ષ અમે સોનગઢમાં રહ્યા ત્યાં સુધી રઘાદાદા પથારીવશ જ રહ્યા. સંચો અને ખુરશી મુંગા મુંગા એમની રાહ જોતા રહ્યાં. હું અગિયારયું ધોરણ પાસ કરીને કોલેજ જવા તેયાર થયો ને ભાઉએ સોનગઢ છોરી અમદાવાદ રહેવા જવાનું ઠરાયું. અમે નીકળ્યા ત્યારે ધર્મભીરું રઘાદાદાની આંખો લાચારી, નિરશા અને હદ્યદ્રાવક દર્દનાં આંસુ વહાવી રહી'તી.

આ બધી વાતને વર્ષો વીતી ગયા. હું એન્જિનિયર થયો અને કલક્ષતા, હુગ્ગિપુર એવી જગ્યાએ બે-ગ્રાસ નોકરી કરીને ભાવનગરમાં શરૂ થતા ભિન્ન-સ્ટીલ પ્લાન્ટમાં ચીફ એન્જિનિયર તરીકે ભાવનગર નોકરી કરવા આવ્યો.

એક રવિવારે ભાવનગરની બજારમાં ફરતો'તો ને અચાનક સામે નટું દેખાયો. મેં તો એને તરત જ ઓળખ્યો. પણ મારા પર કોલેજ, અમદાવાદ, કલક્ષતા, એવાં અનેક થર ચઢી ગયેલા. નટુંએ મને ઓળખ્યો તો હશે પણ જટ બોલાવવા જેટલી હિંમત નહીં થઈ હોય. મેં જ દોડીને, ભેટીને. વાત શરૂ કરી. નટું ખુબ હરખાયો. બે-ચાર ભિન્નિટ વાતો થઈ. પણ હું ઉત્તાવળમાં હતો. નટુંએ મારા ઘરનું સરનાયું આપી, ફરી જરૂર મળીશું એવું કહી, ધૂટા પડવાની મારી ગણતરી હતી. પણ નટું અચકાતાં અચકાતાં બોલ્યો : "અશોક,...અશોકભાઈ, પાંચ દસ ભિન્નિટ હોય તો થોડી વાત કરવી છે. આ બાજુની હોટલમાં ચા પીશું?" હું ના ન પાડી શક્યો. અમે હોટલમાં ધૂસ્યા અને ભાવનગરી સ્ટાઇલ પ્રમાણે 'બે અડલી'નો ઓર્ડર આપ્યો. ચા પતાવીને ઉક્તાં પહેલાં નટુંએ બિસ્સામાંથી પાકીટ કાદ્યું. પૈસા ગણ્યા. એમાંથી રૂ. ૨૭) મારા હાથમાં મૂક્યા, અને કહ્યું : "અશોકભાઈ, એકવાર મારી માંદગી વખતે રઘાદાદાએ ભાઉ પાસેથી પચાસ રૂપિયા ઉછીના લીવેલા એ તમને કદાચ યાદ નહીં હોય. તમે બધા તો એ પછી સોનગઢ છોડી ગયા. પણ રઘાદાદા એ વાત કદી ભૂલ્યા નહીં. એમણે મને ઘણીવાર કહ્યું : " 'નિટિયા, ગોપાળભાઈ, ભામણ હતા. વળી માતરમા ગાંધીના માણણ હતા. એના પૈસા ખોટા કરીએ તો ભગવાન આપજાને હખી નો થાવા દે. હું તો હવે ખર્યું પાન. પણ દીકરા, તારાથી થાય તંદ ઈ કરજ વાળી દેજે.' અશોકભાઈ, આ સત્યાવીશ રૂપિયા એ પચાસ રૂપિયામાંનો પહેલો હમો ગણજો. અત્યારે મારી પાસે વધુ પણ પૈસા નથી. પણ બાકીના પૈસા જરૂર પોંચાડી દઈશ."

એ પૈસા હાથમાં પકડીને હું ઘણીવાર સુધી સુનમૂન બેસી રહ્યો. મારા એ ટિવસોના પગાર પ્રમાણે એ પૈસા મારા કલાક-બે કલાકના મહેનતાશા બરાબર હતા. નટુને મન એ બહુ મોટી રકમ હતી પણ કોણ જાણે કેમ એ પૈસા લેવાની ના પાડવા જેટલી હિંમત મારામાં ન હતી. મેં નટુને માત્ર એટલું જ કહું : "ગોપાળભાઈ ગાંધી માં 'તમાના માણસ હતા એ વાત સાચી, પણ નઢુ, રઘાદાદા તો ખુદ ભગવાનના માણસ હતા."

જિંદગીમાં મેળવેલી કેટલીક 'ખાસ મૂડી' મેં ખુલ સાચવી રાખી છે. સત્યાવીશ રૂપિયાની એ નોટો પણ મારી પાસે અકબંધ છે.

ચક્ક રોહિત પંડ્યા

ઇયુનરલ હોમમાં સહુ દબાયેલા અવાજમાં એક જ વાત કરતાં હતાં 'નેફિતાલી હે બહુ લાંખુ નાઈ જ્યે!' લોકો લગભગ શરત મારવા માંડ્યા હતા. કોઈક મહિનો કહેતું હતું તો કોઈ -વધારેમાં વધારે છ મહિના કહેતું હતું. નેફિતાલી દરવાજા પાસે ઊભો રહ્યાને બધાને આવકારતો હતો. લોકી આવીને લેટાતા હતા, દિલસોળ દર્શાવતા હતા. એની દીકરી જેનેટ એની સાથે જ ઊભી હતી. જમાઈ અંદર બહાર અવર-જવર કરીને બધાની દેખભાળ રાખતો હતો. દીકરો બોંબી કાસ્કેટની સામે દીવાલને અઢેલીને ઊભો ઊભો ભીની આંખે મમ્મીને જોઈ રહ્યો હતો. બીજો દીકરો જો વાઈનના જ્વાસ ભરી ભરીને મહેમાન-ને આપતો હતો. નેફિતાલીનો ખાસ આગ્રહ હતો કે કોઈ પણ આવેલું માણસ વાઈન લીધા વગર ન જાય. સાથે ચીજ એને કેક્સ પણ હતા જ. બ્રનીડાને વાઈન ખૂલ ગમતો હતો. આજે યાદ કરીને એને ગમતો શાર્ટને લઈ આવ્યો હતો. અને બ્રનીડા જ્યારે વાઈન લેતી ત્યારે સાથે મોન્ટરે ચીજ એને કેક્સ પણ હોય જ. નેફિતાલી કશું જ ભૂલ્યો નહોતો એને જોકે વાઈન નહોતો ભાવતો. એનું ફેવરરીટ ડ્રિક હતું બકાઈ રમ. રોજ સાંજ પડે એ બને બહાર ખુરશી નાભીને બેસતાં. બ્રનીડા એનો વાઈન લઈને બેઠી એને નેફિતાલી એનો કોક એને રમ. એ પહેલાં બે ત્રાણ બડવાઈઝર તો પૂરા થઈ જ ગયા હોય. બ્રનીડાને એ નહોતું ગમતું એને એ ટોક્યા પણ કરતી. આજે બ્રનીડાને ખાસ ગમતો કાળો સૂટ, લાઈટ શર્ટ એને ઉપર ગોલ્ડન ટાઈ પહેરી ત્યારે પેટ પહેરતાં એને ખૂલ તકલીફ પડી હતી. પેટ મોટું થઈ ગયું હતું. એને અચાનક લાગ્યું કે જાણે બ્રનીડા એના પેટ પર હાથ ફેરવતી હોય! એનો હાથ અનાયાસે પેટ ઉપર ગયો એ બ્રનીડાની આંગળીઓની છાપ શોઘતો હતો. લોકેની અવરજવર ચાલુ જ હતી. બાજુમાં જેન્ટર કંઈક પૂછી રહી હતી. "આર યુ હેપી, પાપી? અર યુ અલ્ય રિષ્ટ?" નેફિતાલી કંઈ ગણગણ્યો: "આઈ એમ ઓલ રાઈટ-આઈ એમ ઓલ રાઈટ, હું બે મિનિટમાં આવું છું." હજુ દીકરી કંઈ પૂછે તે પહેલાં નેફિતાલી બ્રનીડા પાસે પહોંચી ગયો. આજે ઘણા લાંબા સમય પછી બ્રનીડાના મુખ પર આજે શાંતિ દેખાતી હતી. એને ગયું. દીકરીએ સરસ મેઈકુપ કર્યો હતો. મોંથુંક ખુલ્લું, કશુંક કહેવા જતી હોય એનું લાગતું હતું. બાજુમાં વાઈન, ચીજ એને કેક્સ હતા. નેફિતાલીએ એના માથા ઉપર હાથ મૂક્યો. થોંકું નીચું વખ્યો. કાન પાસે જઈને કંઈક બોલ્યો એને પછી પીઠ ફેરવીને બહાર ચાલી ગયો.

દીકરો, દીકરી, જામાઈ, બધા મહેમાનો પસાર કરીને એ છેક બાહાર સ્ટ્રીટ પર આવી ગયો. ઝીસ્સામાંથી સિગરેટ અને લાઈટર કાઢીને એણે સિગરેટ સળગાવી. અચાનક એના ખલા પર કોઈક હાથ મૂક્યો, જોયું તો પાછળ બોંબી ઊભો હતો. 'ઈટ્રસ ઓકે, ઈટ્રસ ઓકે. હું તારી મમ્મીને કહીને આવ્યો છું. આઈ હુડ હુ સ્પોક.' બ્રનીડાને સિગરેટ નહોતી ગમતી પણ એણે ક્યારેય ના નહોતી પાડી. પણ છેખા બેએક વર્ષથી, સ્ટ્રોક આવ્યા પછી એનો અણગાંધો દેખાઈ આવતો હતો. ક્યારેક ક્યારેક બંધ કરવાનું પણ કહેતી હતી પણ ૫૦ વર્ષની ટેવ એમ અચાનક કેવી રીતે છૂટી શકે? કદાચ બ્રનીડાએ હડ પકડી હોત, ઘમકી આપી હોત તો વાત જુદી હોત.

હાઈસ્ક્વુલમાં હતો ત્યારથી એ સિગરેટ પીતો હતો. હાઈસ્ક્વુલ તો પૂરી પણ ના થઈ એને કામે લાગી ગયો. સુથારીકા-મમાં એને નાનપણથી રસ હતો. બાપા પણ સુથાર હતા એટલે એ સુથાર બની ગયો નવી જિંદગીની શોધમાં એ પોર્ટો રિકો

છોડીને ન્યૂયોર્ક આવી ગયો. બ્રનીડિને એ ક્યારે મળ્યો, ક્યારે પ્રેમ થયો અને ક્યારે લગ્ન થયાં એ બધું યાદ તો હતું પણ જાંખું જાંખું. હમણાં થોડા વખત પહેલાં તેમની પચાસમી લાગ્નતિથિ ઉજવાઈ હતી. બ્રનીડ પથારીવશ હતી. દીકરા, દીકરી, જ્માઈ સહુ ભેગાં થયાં હતાં. છેલ્હી વાર બ્રનીડએ શાર્ડોનેનો ધૂંટ માઝ્યો હતો. થોડીક કેઠીક પણ ખાદી હતી. અને એઝો છ બડવાઈજર પીધા હતા. અનિવર્સરીની ઉજવણી પછી બ્રનીડની તબિયત વધારે લથડી. છેલ્હા બે મહિના હોસ્પિટલમાં જ કાઢ્યા. એ બે મહિના નેફ્ટાલી માટે ખૂબ જ કપરા હતા, સવારે નાહીંઘોર્ડ પરવારીને સબવે લઈને અપટાઉનની હોસ્પિટલમાં પહોંચી જતો. બ્રનીડ દવાના ધેનમાં લગભગ ઊંઘતી હોય. નેફ્ટાલી પથારી પાસે બેસી રહેતો. વાંચવાની ટેવ ક્યારેય હતી નહિ. એટલે ટી.વી. પર જે આવતું એ જોયા કરતો. બ્રનીડ ક્યારેક આંખો ખોલીને જોઈ લેતી અને ત્યારે નેફ્ટાલી પૂછતો, "હાઉ આર યુ ફીલિંગ? કંઈ જોઈએ છે તારે?" અને ત્યારે બ્રનીડ માંડ એટલું જ બોલતી. "આઈ વૉન્ટ ટુ ગો હોમ!" નેફ્ટાલી એના માથે હાથ ફેરવીને એટલું જ કહેતો, "સૂન, વેરી સૂન." બ્રનીડ પાછી આંખો રહીંચી દેતી.

નેફ્ટાલી પાછો ટી.વીમાં ધ્યાન પરોવતો. વચ્ચમાં રોક્ટર આવી જાય. નર્સ પથારી સાફ કરી જાય, એનું બેડપાન ખાલી કરી આવે. વચ્ચમાં દીકરા- દીકરીનો ફોન આવે. દિવસ પૂરો થાય એટલે સાંજે સાતેક વાગે નેફ્ટાલી સબવે લઈને વેર આવે. ક્યારેક બોંબી હોસ્પિટલમાં પહોંચી જાય ત્યારે અને સબવે ના લેવી પડે. ક્યારેક કટાળી જાય તો ટેક્સી કરી લે. વેર આવીને થોડોક રમ પીએ. બોંબી રોજ રાતે ઘરે તો આવે જ. ક્યારેક ખાવાનું લેતો આવે. બોંબી પણ એકલો જ હતો. ચાળીસી વટાની ગયેલો. લગ્ન પછી પાંચેક વર્ષમાં ધૂટાછેડા થઈ ગઈ. એક છોકરી અને એક છોકરો હતાં. છોકરો પત્ની સાથે ગયો. અને છોકરી બોંબી સાથે. હવે તો છોકરી સતત વર્ષની થઈ હતી. અને જુદી રહેવા માંડી હતી. બોંબી સાંજે કામ પોરથી આવીને ક્યારેક છોકરીને મળવા જતો. ક્યારેક એની નવી ગલીંડેને લાંબા જતો. પણ નેફ્ટાલી પાસે તો આવી જ જતો. નેફ્ટાલીને કુર્કિંગ આવવી ગયું હતું. છેલ્હા બે વર્ષથી એજ કુક કરતો હતો અને બ્રનીડિને જમાડતો હતો. ક્યારેક સેન્ડવિચ, ક્યારેક રાઈસ એન્ડ બીન્સ તો ક્યારેક પોક ચોપ્સ કે ચિકન. બાપ-દીકરો રમ સાથે પીએ અને થોહુક ખાય. બોંબી વેર જાય અને નેફ્ટાલી ખાલી ઘરમાં એકલો ખુરશીમાં બેસીને ટીવી જોતાં જોતાં ઊંઘી જાય. આતું તો લગભગ બે મહિના ચાલ્યું. લગભગ બધાએ આશા છોડી દીધી હતી. પણ નેફ્ટાલીને હતું કે છેવટે કંઈ નહીં તો તો હેંક્સાંગિવિંગમાં બ્રનીડ વેર આવશે અને એ સ્ટક્ફ ટર્કી બનાવશે.

બ્રનીડ ક્યારેય રિ-કવર ન થઈ શકી. નેફ્ટાલીએ બીજી સિગરેટ સણગાવવાનો વિચાર કર્યો. તાં બોંબી બોલ્યો, "લેટ્સ ગો પોપ, પીપલ આર લીવિંગ." એ પાછો હોલમાં આવ્યો. લોકો હવે જવા માંડ્યા હતા. નેફ્ટાલીને બેટીને લોકો એને અશ્વાસન આપત્તા હતા. એ બધાને એક જ સવાલ પૂછતો હતો, "દિડ યુ સે હેલો ટુ બ્રનીડ?"

લોકોને ચોક્કસ થઈ ગયું કે હવે નેફ્ટાલી લાંબું નહીં જીવી નહીં શકે.

બ્રનીડિના મૃત્યુને એક વર્ષ પૂરું થયું. આજે એની પહેલી અનિવર્સરી હતી. નેફ્ટાલી વહેલો ડીજીને ફ્લાવર્સ અને કેઠીક લઈને સેમિટેરીમાં પહોંચી ગયો. આમ તો દર શનિ-રવિ સેમિટેરીમાં એ અચૂક જતો. કલાકો બેસતો. એની સાથે વાતો કરતો. વચ્ચમાં એની બથડી હતી તો સરસ કાર્ડ અને વાઈન્ની બોટલ લઈને ગયો હતો-સાથે બે જ્વાસ લીધા હતા. ચીજ અને કેક્સની લેન્ડિટ પણ સાથે રાખી હતી.

પણ આજનો દિવસ તો જરા જુદો જ હતો. એક વર્ષ વીતી ગયું. લોકોની સાથે એને પણ આશર્ય થયું કે બ્રનીડ વગર કેવી રીતે જીવી શકયું? આજે એણે બધાને મનાઈ કરી દીધી હતી. આજના દિવસે એને કોઈ જોઈતું નહોતું. આજનો દિવસ એ એકલો જ બ્રનીડ સાથે વીતાવશે. બોંબીને સાંજે વેર આવવાનું કહ્યું હતું.

દિવસ થોડોક ઠડો હતો. પવન પણ હતો. બરફની આગાહી હતી. પણ આજના દિવસે બ્રનીડિને એકલી કેવી રીતે મૂકાય? સેમિટેરીમાં ખાસ કંઈ હતું નહીં. એણે ફ્લાવર્સ મૂકીને કેઠીક કાપી. બે લેન્ડિટ બનાવી અને વાત શરૂ કરી. છેલ્હા બે મહિના, છેલ્હા બે વર્ષ અને છેલ્હા પચાસ વર્ષોની વાતો વાગ્યોળીને કરી. હવે બરફ શરૂ થઈ ગયો હતો. જીડો કોટ પહેર્યો હતો તો પણ ઠડો પવન કંપાવી જતો હતો. એણે બ્રનીડિની વિદાય લીધી અને વેર આવ્યો.

વેર બોંબી રાહ જોતો હતો. નેફ્ટાલીએ આવીને કોટ કાઢ્યો અને ખુરશી પર બેઠો. બોંબીએ ફીજમાંથી બે બડ કાઢ્યા. "પોપ, હાઉ અભાઉટ અ બીઅર?" નેફ્ટાલી એક કણ ખચ્ચ ખચ્ચ કાપ્યો અને પછી બોલ્યો, "નો, આઈ એમ નોટ ગોઈન્ગ ટુ ડ્રિક બીઅર. સાંભળ તારા માટે મે એક શાર્ડોની બોટલ સાચવી રાખી છે. હું એ વાઈન પીશ. ચાલ આપણે બહાર જઈએ. બેસીએ. ક્રિન્ગ સમ ચીજ એન્ડ કેક્સ, અંશ ટ્રે પણ લેતો આવજે. હું હવે ઘરમાં સિગરેટ ક્યારેય નહીં પીઓ." એટલું બોલીને નેફ્ટાલી ઊભો થયો. સિગરેટનું પેક અને લાઈટર લઈને બહાર આવ્યો. બહાર લાકડાની બેન્ચ ઉપર બેઠો અને સિગરેટ

સણાવી.

સફરમાં સફર હરનિશ જાની

મારું ચાલે તો હું અમેરિકા ફરવા કદી નહીં જાત, અમેરિકાના નામથી મારું માથું ફરી જતું. ગુજરાતમાં કોઈ છાપું કે મેગેઝિન એવું નહીં હોય કે જેમાં અમેરિકા વિષે કાઈ છપાતું ન હોય. લેખકો અને પત્રકારો લખે તો સમજ્યા, પરંતુ જે કોઈ ગાંધુંઘેલું અમેરિકા પહોંચી ગયું તે બેસી ગયું કોલમ લખવા. અરે ભાઈ, અમેરિકા તો મોટો હાથી છે અને કોલમ લખનારા આંધળાં છે. જેમના હાથમાં પુંછું આવ્યું તેણે લખ્યું, 'અમેરિકામાં ઓછી મહેનતે પૈસા જ પૈસા બને છે.' જેના હાથમાં હાથીનો પગ આવ્યો તેણે લખ્યું, "અમેરિકામાં કાળિયાઓ લોકોનાં ખૂન કરે છે." આપણા લોકોને અમેરિકન પ્રોબ્લેસની જાણકારી, આપણા દેશની મુસીબાટો કરતાં વધુ છે. એ તો સારું છે કે પહેલાંની જેમ અમેરિકા ભણવા જતા સુખના હારથી લદાયેલા વિદ્યાર્થીઓના ફોટા છાપાઓમાં છાપાતા નથી.

મૂળ તો અમેરિકા મને ગમતું નથી, તેમાં અમેરિકાથી દેશમાં ફરવા આવનારા પર મને ઓર દાડ ચઢતી. તેમના દમામ-વર્તનથી હું કદી અંજાયો નથી, હું તો એમને સંભળાવી દેતો કે "અમેરિકા કરતાં ભારત પછાત હશે. પરંતુ આપણા બેમાં તો તમે પછાત છો."

સુજાતાને જ્યારે મેં કહ્યું કે, "ન્યૂયૉર્ક કરતાં આપણું મુંબઈ વધારે સારું."

ત્યારે મારી પત્ની કહેતી, "બેસોને, આપણાને કોઈ અમેરિકા ફરવા માટે બોલાવતું નથી."

હું કહેતો કે, "હું એ અમેરિકામાં શું જોવાનું છે? અમેરિકામાંથી રસ્તા અને કાર લઈ લો તો અમેરિકામાં અને ભારતમાં કાઈ ફેર નથી."

સુજાતા બોલતી કે, "અને થોડાં ઘણાં લોકો અમેરિકામાં ઉમેરી દો. રસ્તાઓ ઉપર થોડી ગાયો-બકરીઓ ઊભી કરી દો."

ત્યારે હું તેને કહેતો કે, "તું એવી વાતો કરે છે કે જાણે આપણે અમેરિકા જવા તરફથી છીએ."

સુજાતા કહેતી કે, "તરફડવાની વાત જવા દો પણ તમારી ઈચ્છા તાં જવાની વરસોથી છે. જુઓને! તમારા કબાટમાં નિક્સન-કાર્ટર વખતના જાતજ્ઞતના છાપાંઓના પીણાં પડી ગયેલા કટિંગના ઠગલા પડ્યા છે."

આખરે એ દિવસ આવ્યો કે જ્યારે મારે ફરજિયાત અમેરિકા ફરવા માટે જરૂર પડ્યું. હું સાંટાક્રિઝની રોટરી ફૂલબનો પ્રેસિડન્ટ હતો. ન્યૂયૉર્કમાં ઇન્ટરનેશનલ રોટરીયન્સની કોન્ફરન્સ હતી. અને અમારી ડિવિઝનના પ્રતીનિષિ તરીકે મારે અમેરિકા જરૂર પડ્યું. સુજાતાએ કહ્યું, "વાતો તો એવી કરો છો કે જાણે બધાં તમને બજારારીથી મોકલે છો. પરંતુ છેલ્લા મહિનાથી તમે ઓળખીતા પાળખીતાના અમેરિકામાં રહેતા ભગ્રીજા, ભનીજી કે દીકરા, દીકરીનાં એડ્રેસ અને ફોન નંબરથી ડાયરી ભરી દીધી છે."

સુજાતા અને હું ક્રિટિશ અર્દેવેજમાં ન્યૂયૉર્ક જવા નીકળ્યા. અમેરિકાની મુસાફરીના શુકન રૂપે કે પછી હું રોટરી ફૂલબનો પ્રેસિડન્ટ હતો એટલે લોકો અર્પોર્ટ પર હારતોરા લઈને આવ્યાં હતાં. સુજાતા બોલી, "આ બધાં શુકન માટે નથી આવ્યાં પરંતુ તેમની મંગાવેલી વસ્તુઓ લાવવાની ભૂલી ન જાઓ એટલે યાદ કરાવવા આવ્યાં છે." જ્યારે જ્યારે હું કોઈકને અમારી અમેરિકાની મુસાફરીની વાત કરું હું ત્યારે ત્યારે તેમાં વોશિંગટન ડી.સી.નો ઉલ્લેખ આવે છે. અને વોશિંગટન ડી.સી.નું નામ આવે છે ત્યારે મારી વાત અટકી જાય છે. મારી પત્ની સુજાતા કહેતી કે, "સતીશ, કહી દો ને તમારી ડોશિયારીની વાત." અને અમારી વોશિંગટન ડી.સી.ની ટ્રિપની વાત કરતો.

વાત એમ છે કે મારા ભિત્ર જ્યાન્તિલાલના જમાઈ ન્યૂયૉર્કમાં રહે છે. મેં સુજાતાને કહ્યું કે, "જ્યાન્તિલાલની ભીનાને તો મળવું જ પડશે. નહીં તો જ્યાન્તિલાલને ખોટું લાગશે." સુજાતા બોલી, "તે ખોટું લાગેજ ને! તમે સામે ચઢીને એમની પાસેથી મીનાનું એડ્રેસ લઈ આવ્યા છો ને!" થોડી ચર્ચા બાદ અમે મીના અને ભરતભાઈને તાં એક વીકઅન્ડ માટે ન્યૂયૉર્ક પહ-

ઓચી ગયાં. ભરતભાઈને એક પ્રોબ્લેમ હતો. ત્રીસ વરસની નાની ઉમરમાં જ તેમજો ઓપન હાર્ટ સર્જરી કરાવવી પડી હતી. તેમના હૃદયના વાલ્વમાં કાંઈ ખામી હતી. ભરતભાઈને કાંઈ શ્રમ પડે એવું કાર્ય કરવાની મના હતી. તેમ છતાં ભરતભાઈને અમને વોશિંગફન ડી.સી દેખાડવાનું નક્કી કર્યું.

અમે તેમને મનાવ્યા કે, "ભરતભાઈ, તમારી આવી તબિયતને કારણે તમારે અમને ત્યાં ફરવા લઈ જવાની જરૂર નથી."

ત્યાં ભરતભાઈ બોલ્યા, "અમે ન્યૂયૉર્કવાસીઓ વોશિંગફન ડી.સી અને નાયગરા ફોલ્સથી એવા તો ટેવાઈ ગયા છીએ કે ફોર્થ એંવ જુલાઈના વીકએન્ડમાં અમારે ન્યૂયૉર્કમાં કોઈ મિત્રને મળવાની ઈચ્છા થાય તો અમે નાયગરા ફોલ્સ જઈએ છીએ ત્યાં તે મિત્ર તેના ગેસ્ટ સાથે અચૂક મળી જાય."

છેવટે અમે તે શનિવારે વોશિંગફન જવા નીકળ્યાં. અમે અમારી ટ્રિપ ચાલુ કરીએ તે પહેલાં મેં ભરતભાઈને કહ્યું કે,

"જુઓ, આમ પણ તમારી તબિયત નાજુક છે. અને થાક લાગે તેવું કામ કરવું ન જોઈએ. માટે મને કાર ચલાવવા દો."

ભરતભાઈ કહે, "ના હં, હં ચલાવી લઈશ."

મેં તેમને સમજાવ્યા, "જુઓ, ભરતભાઈ, મારી પાસે ઇન્ટરનેશનલ લાયસન્સ છે. તે ઉપરાંત છેલાં વિસ વરસથી હું મુંબઈમાં કાર ચલાવું છું. મારી દૂષિણો અમેરિકામાં ડ્રાઇવિંગ કરવામાં કાંઈ ધાડ મારવાની નથી. મુંબઈમાં ડ્રાઇવિંગ કરે તે મરદનો બધ્યો. મુંબઈમાં સવારે નોકરી પર જઈએ ત્યારે અમે કેસરિયાં કરવા જતા હોઈએ એવું અનુભવીએ. મુંબઈમાં સાંજે કોઈ રાહદારીને માર્યા સિવાય વેર આવે તે વીર."

છેવટે ભરતભાઈને સમજાવ્યા. અને મને ડ્રાઇવિંગ સોંઘું.

શરૂઆતમાં જમણી બાજુ કાર ચલાવવાનું શરૂવું નહીં. તેમાં આજુબાજુ કોઈ હોર્ન વગાડતું નહોતું એથી મને સમજ નહોતી પડતી કે હું કાર બાબર ચલાવું છું કે નહીં. તેમ છતાં હોર્ન ચાલે છે કે નહીં તે હોર્ન વગાડીને એક કરી લીધું. તેમાં પણ જ્યારે ન્યૂજર્સી ટર્પાઈટક ઉપર ૧૧૦ કિલોમીટરની (અમેરિકાવાળાને સમજ ન પડે તો કહું ૬૫ માઈલની) સ્પીડ પર કાર ભાગતી ત્યારે કોઈ ઓર મજા આવતી હતી. તેમ છતાં આપણે અમેરિકાથી અંજાયા નહોતા અને કારની સ્પીડ વધારી દીધી. ભરતભાઈ બોલ્યા, "સતીશકાકા, કાર ધીમે ચલાવો. બહુ જરૂરી દ૊ઢાવશો તો ટિકિટ મળશે." મેં મારા થોડા વખતના અમેરિકાની રહેવાસથી એ જોયું કે આપણાં લોકો પોલિસથી ગભરાય છે. મેં ભરતભાઈને કહ્યુંકે, "સાહેબ, તમ તમારે જલ્દી કરો. પોલિસ બધી સરખા તે અહીના હોય, ઇન્ડિયાના હોય કે પછી લંડનના. એ લોકોને ચાપાડીના પૈસા પકડાવી દઈએ તો આપણું નામ ન લે."

ભરતભાઈ બૂમ પાડી ઉદ્ઘાટા, "અરે ભાઈસાબ, એવી વાતો ન કરો. અને પોલીસને લાંચ આપવા જશો તો મરી જશો." અને મીના બોલી ઉઠી "ભરત, તારો ગુસ્સો કાબૂમાં રાખ. આમ એફ્સાઈટ ન થઈ જા. જો તારું મોં કેવું લાલ લાલ થઈ ગયું!"

મેં ભરતભાઈને કહ્યું કે, "આપણેને તો સાચું બોલવાની ટેવ છે. પરંતુ હવેથી નહીં બોલું. જુઓ તમે હંદ્ય પર પ્રેશર ન લાવો."

કારમાં 'ચુમ્મા ચુમ્મા દે દે'ની કેસેટ વાગતી હતી. પાછળ સુઝાતા અને મીના બેઠાં બેઠાં વાતો કરતાં હતાં. આગળ ભરતભાઈની નજર કારના સ્પીડ ડાયલ પર હતી. અને હું ૧૨૦ કિલોમીટરની (૭૨ માઈલની) સ્પીડ પર એક પછી એક કાર પસાર કરતો જતો હતો. મારે મુંબઈનું પાણી બતાવી દેવું હતું.

ત્યાં મીના બોલી, "સતીશકાકા, આ તારે 'કાટી હૈ, કાટી હૈ' શું બોલો છો?"

મેં કહ્યું, "મીના, હું બાજુની લેઈનની કારને પસાર કરું છું ત્યારે તેની પતંગ કાપી હોય એવી ભાવના થાય છે. અને મનમાં થાય છે કે મારી પતંગ, પેલી લાલ, ભૂરી, કાળી, વધી પતંગોને કાપ નામે."

ત્યારે સુઝાતા બોલી, "તમારે જેટલી પતંગો કાપવી હોય તેટલી પતંગ કાપો. આગળ તમારો કાકો પોલિસ રડારનું જાહુ લઈને જોખો છે. તે તમારી પતંગ ઝડપી લેશો."

મને એવી વાતોની કાંઈ અસર થતી નહોતી. અને ભરતભાઈનું મોં પાછું લાલ લાલ થઈ ગયું, ભાગ્યે અડવો કલાક કાર ચલાવી હશે ત્યાં મેં જોયું કે ફરતી લાલ લાઈટવાળી પોલિસની કાર મારી પાછળ દીડતી હતી. ભરતભાઈ ચીસો પાડતા હતા, "જોયુંને આખરે તમે મારું કરી નાખ્યુંને!" મેં કાર ધીમેથી બધી લેઈન કુદાવીને સાઈડ પર ઊભી રાખી, પોલીસની કાર પણ ઊભી રહી. ભરતભાઈનું મોં ધાંધું લાલ થઈ ગયુંહતું. તેમનો શાસ ભરતાતો હતો. એ જ્યાં ત્યાંથી બોલ્યા, "પૈસા આપવાની વાત ન કરતાં." અમારી રોટરી ફ્રેન્ચમાં હું મારી ત્વરિત બુદ્ધિ માટે જાણીતો હતો.

પોલીસ ઑફિસર મારી બારી પાસે આવ્યો. મારું લાયસન્સ માંગ્યું. મેં ઑફિસરને સમજાવ્યો કે હું તો ટૂરિસ્ટ છું. અને આ મારા ફેંડને ઓપન હાર્ટ સર્જરી કરાવી છે અને તે સિક છે. એને છાતીમાં દુઃખે છે. પોલિસ બોલ્યો, "હું યું નો વેટ યુ વર ડ્રાઇવિંગ અંટ એફિટી માઈલ્સ પર આવર ઈન અ ફિફ્ટીફાર્ટીવ માઈલ જોન?"

આપણે તેને કહ્યું, "આઈ એમ ટેઈકિંગ માઈ ફેંડ અ હોસ્પિટલ."

મેં જોયું તો ભરતભાઈની આંખમાં ગુસ્સાને બદલે પાણી આવી ગયાં હતાં. પોલિસે પણ ધ્યાનથી ભરતભાઈને જોયા. લાલઘૂમ મો, ફૂલેલાં નસકોરાં, આંખમાં આંસું એ બધાં પોલિસને પ્રભાવિત કરવા માટે પૂરતાં હતાં. પોલિસે મને કહ્યું, "શોલો મી. આઈ વિલ ટેઇક યુ ટુ ધ હોસ્પિટલ" અને આગળ પોલિસ અને પાછળ અમારો વરદીઓ. લાગતું હતું કે ભરતભાઈ મારા પર ગુસ્સે થયા હતા. હવે તો તેમનાથી બોલાતું નહોતું. મીના ભરતભાઈનો ખબો પાછળ બેઠાં બેઠાં થાબડતી હતી. સુજાતાએ એક ઘાલામાં પાણી કાઢી અને ભરતભાઈને પિવડાયું.

પોલિસે એફ્સપ્રેસ વે પરથી એક્ઝિટ લીધી. અમે પોલિસની પાછળ પહોંચા નજીકની હોસ્પિટલમાં. મેં જોયું તો ભરતભાઈથી બોલાતું નહોતું. પણ મારી સામે આંખો તત્ત્વાવતા હતા. પોલિસ અમારી કાર પાસે આવ્યો. તેણે પહેલેથી હોસ્પિટલને જણાવી દીધું હતું. સ્ટ્રેચર આવી ગયું. ભરતભાઈને સુવડાવીને અંદર એક રૂમમાં લઈ ગયા. પોલિસ અમારી સાથે જ ઊભો રહ્યો. થોડીવારમાં રૂમમાંથી અમેરિકન ડૉક્ટર બહાર આવ્યા. તે અમારા તરફ જોઈને બોલ્યા, "મિસ્ટર, યુ હું ડન એ ગુડ જોબ! વી આર ગોના કીપ હિમ ફોર આઉફર્વેશન. વી હું ટુ ઓપરેટ. હેટ વી વિલ ડિસાઈડ ટુમોરો." પેલા પોલિસે પણ અમારી સાથે હાથ મિલાવ્યા.

મેં જોયું તો સુજાતા મારા પર ગુસ્સે લાગતી હતી. મીના રડતી હતી. હું મીના તરફ ફર્યો અને કહ્યું, "બહેન, તું જરાય ચિત્તા ન કર. હું તારી સાથે જ છું."

	<p>લેખ</p> <p>અંધારાને ચટકા ભરતો આગિયો ગુણવંત શાહ</p> <p>(મારો મમરો: જાગતાં હોઈએ ત્યારે એક વાત તો અનિવાર્ય છે-મગજમાં ઉમટતી વિચારધારાઓ. એ ક્રાંથી ઉદ્ભવે, ક્રાં શાંટિંગ કરી કઈ દિશામાં વળે તે અધરને અને ભાખી ન શકાય તેવું! આ નિબંધને વાંચતાં એ પ્રવાહનાં વલણોની જાંખી થાય છે. 'અંધારે ગલીપચી કરતાં તોરણ', 'વજનદાર બેચેનીનું એક અદૃષ્ય પાર્સલ', 'આખાબોલાં' કે 'મીંદા ઝેર', 'ખોખારો ખાઈને ગળણી ફંગોળતી ટ્યુબલાઈટ' એવા એવા શાહુમણીઓ ગુણવંત શાહની ભાષા સાથેની મસ્તીમાં આપણાને પૂરાં ડૂબાડી દે છે- અને વિચારતાં કરી મૂકે છે.)</p>
--	---

સર્વલાઈટ પ્રકાશની પિચકારી છોડીને અંધારાને પજવી નાખે છે. અંધારાનો સ્વભાવ છે પડી રહેવાનો પણ ટ્યૂબલાઈટ એને ગુંઠી ખણીને હેરાન કરતી રહે છે. જર્જરિત મકાનની એક ઓરીમાં કમળો થયો હોય એમ જાંખો વીજળીનો ગોળો અંધારાની આમન્યા જાળવીને સણગતો હોય ચે. જબૂક જબૂક થતાં વીજળીનાં તોરણ અંધારાને ગલીપચી કરતાં રહે છે. આવી બધી નાની નાની હેરાનગતિ વેઠી લેનારું અંધારાનું સવારમાં પૂર્વદિશાએથી આવી પહોંચતાં કિરણોનાં ઘાડાં સામે હારી જાય છે અને સંપૂર્ણ શરણાગતિ સ્વીકારી લે છે.

નાની નાની બાબતો આપણાને પજવતી રહે છે. વીસમી સદીના માણસની ખલેલ પામવાની કભતા અદ્ભુત જણાય છે. આખું જીવન નાની મોટી ખલેલ વેઠવામાં જ પૂરું થઈ જાય છે. છેવટે મૃત્યુ નામની મહાખલેલ સામે માથું નમાવીને સંઘળી ખલેલમાંથી મુક્રિત મેળવે છે. શું મુક્રિત એ જીવન ખલાસ થય પછીની જ ઘટના છે? તો તો પછી આપધાતને 'મુક્રિતદ્વાર' કહીને આવકારવો જ પડે! સાથું જીવનના મેદાનમાં જ મુક્રિતની કમાન તીબ્બી કરે છે. એ પલાયનવાદી બનીને આપધાત નથી કરતો પરંતુ જીવનને એવો વળાંક આપે છે જે એને મુક્રિતને માર્ગ લઈ જાય. પ્રતેક ખલેલ પછી એને માટે ખેલ બની રહે છે.

મજૂરણ ન આવે તે દિવસે ગૃહિણીનો મિજાજ પ્રેશરકુરના વાલવની આમન્યા જાળવતો નથી. ઘરની સ્વસ્થતાની માલિકી કોની? ઘરમાં રહેનારાંની કે મજૂરણની? બધું ખોરવાઈ જાય છે અને પરિવારનાં સભ્યોની તાણ તો અકબંધ! ક્યારેક મજૂરણ 'ફેન્ચ લીલ' પર ઊતરે ત્યારે જ ગેસ ખલાસ થય છે અને એટલું ઓછું હોય તેમ એ જ વખતે મહેમાનો ચાલ્યા આવે છે. એકસાથે આટલી બધી આપત્તિઓને ગૃહિણી એકલે હાથે શી રીતે સહી શકે? પછી કુકરના વાલવની તે શી મજાલ કે ઢાવકો થઈન બેસો!

ક્યારેક સ્કૂટર ખરે ટાજો બાખડી લેંશની માફક ખોટકાઈ પડે છે. તમે જિજાઈને કિક મારો તેથી ફરક નથી પડતો. એ કેટલું ભારે છે તેનો ખ્યાલ અને તમે ઘસડવા માંડો ત્યારે જ આવે છે. ઓફિસે જવાનું તો ખોરવાય જ છે પરંતુ ઓફિસેથી છૂટીને સીધા પિફ્ફચરના બીજા શોમાં જવાનું પણ ખોરવાય છે. આવી વખતે આપણું જ્યાં જ્યાં વજનદાર માપવા કોઈ નવરું નથી હોતું તે સારું છે.

જીવનમાં એક સ્થિતિન એવી આવે છે જ્યારે 'કોઈક'ના પત્રની પ્રતીક્ષા રહે છે. દરવાજે ટપાલીનાં પગલાં સંભળાય છે અને પ્રતીક્ષા કરનારો થનગની ઊંડે છે. ક્યારેક ટપાલી ઘરમાં કશું ય નાખ્યા વગર ચાલી જાય છે પરંતુ વજનદાર બેચેનીનું અદૃષ્ટ પાર્સલ મૂકતો જાય છે એની ખબર તો પ્રતીક્ષા કરનારને જ હાય છે.

ગોફણમાંથી છૂટતા પહાણાની માફક ખલેલને કોઈ ચોક્કસ દિશા નથી હોતી. ઘાણીએ જોડાયેલા બળદના માર્ગમાં બાળ્યે કોઈ ખલેલ પહોંચે છે. હાંસો માર્ગલની મુસાફરી કરે તો ય એ બળદને ટ્રાફિકની સમસ્યાઓ નડતી નથી!

ટેલિફોન બગડે તો ય ખલેલ પહોંચે અને એ ચાલુ હોય તો તો સાક્ષાત ખલેલનું મૂત્રિમંત સ્વરૂપ! મહેમાનો આવે તે ય ખલેલ અને કોઈ જ આપણો ઘરે ન આવે તો વળી મોટી ખલેલ! નોકરી પણ ખલેલ અને બેકારી વળી મોટી ખલેલ! જરા નિરાંતે વિચારીએ તો સમજાય કે પિફ્ફચર જોવા જનારો પાંચ રૂપિયા ખર્ચને પૂરા ત્રણ કલાક ખલેલ પામવા જતો હોય છે. 'શોલે' ચલચિત્ર ખૂબ ચાલ્યું કે ખલેલ પહોંચાડવા માટેનો ઘણો મસાલો અમાં હતો. આમ ટિકિટ મળે તો ય ખલેલ અને વિયેટર પર 'હાઉસ ફુલ'નું પાટિયું ગૂલાંતું હોય અને ટિકિટ ન મળે તો ય ખલેલ!

કિકેટની ટેસ્ટ મેચમાં ભારતની ટીમ હારી જાય ત્યારે ઘણા લોકોને ખલેલ પહોંચે છે. ભારત જીતે ત્યારે જે ખલેલ પહોંચે છે તેને લોકો 'હર્ષ' કહે છે. ખલેલ પણ જાતજ્ઞતાની હોય છે તો! બધા ઝેર કંઈ 'પોટાશિયમ સાઈનાઈડ' જેવાં આખાબોલાં કે ઉત્તાવળાં નથી હોતાં! કેટલાક ઝેર તમાકું કે કેફિન જેવાં મીઠા હોય છે. માણસ ઝેરને પણ ખાર કરી શકે છે, ઝેર વગર પણ એ ઝૂરી શકે છે, અને ખલેલ પામી શકે છે! અમૃત વગર કોઈ ઝૂરો જોયો છે?

પાવરકટને કારણે ઓચિંટું અંધારું છાવાઈ જાય ત્યારે આપણું ખાસ કણું ય અટકું નથી. એકાદ કલાક માટે અંધારાનો સ્વાદ ચાખવાની એ ઉત્તામ તક છે. આખું ફળિયું ધ્યાનસ્થ થઈ શકે એવી એ ઈશ્વરપત્તિ છે. પરંતુ એવું બનતું નથી. કલાકેક રહીને જ્યારે ઓચિંતી વીજળી આવી પહોંચે અને ટ્રયુલબલાઈટ ખોખારો ખાઈને ગળજો ફંગોળવા માર્ગે ત્યારે આનંદની કિકિયારી અંધારાની સોડમાં પડેલી શાંતિ જગાડી મૂકે છે.

ખલેલ વગર આપણને ચેન પડું નથી. દુનિયા પર માણસે ઊભી કરેલ સૌથી મોટી ખલેલ જો કોઈ હોય તો તે છે યુદ્ધ. ઘણાંખરાં યુદ્ધો 'શાંતિની સ્થાપના' માટે થયાં છે!

મહાભારતના યુદ્ધ પછી શાંતિ સ્થાપાયેલી પરંતુ એ શાંતિની કનદગત એટલી વસમી હતી કે પાંડવોને હિમાળો ગાળવાની જરૂર પડી. સૂર્યને શરણો ગયા વગર અંધારાનો છૂટકો નથી! મામૂલી ખલેલોથી છૂટવાનો એ જ એક ઉપાય છે.

	<h3>દેખ</h3> <h2>મહેકતી ઝૂલવાડી</h2>
--	--------------------------------------

૧ આશિની દેસાઈ તેની બે વર્ષની બેલી અનિકાની વાત કહે છે. "હું અને અનિકા પથારીમાં બેઠાં હતાં અને એનું ધ્યાન બાજુએ પેલી ડિઝિટલ ઘડિયાળ તરફ ગયું. સમય કઃઉ હતો. આંકડા વંચાણ અને મગજમાં બેઠા. બોલી, "ઉ!" અને પછી વિચારી બોલી 'દુ સિસ્ક' આંકડાની પરખ આવડી એટલે એ અને હું બને ખુશ થયા.

ત્યાં ઘડિયાળમાં સમય બદલાણો. "કઃઉ" અને અનિકાને આશ્વર્ય થયું "ઉ!" તે ખુશખુશાલ થઈ બોલી.

મેં કશું કે "ચાલ આપણે બહાર જવાનું છે. આંકડા બદલાતા જોતાં બેઠા રહીશું તો આખો દિવસ નીકળી જરો."

અને છતાં આંકડા બદલાતા જોતાં અને થતું આશ્વર્ય જોવાનો પણ એક લહાવો અનુભવ્યો. આપણને એની વાટ જોવાની કુરસદ નથી અને બાળકને એક મિનિટની મહત્ત્વાની છે, એની કિંમત છે!

૨ અમીત બે એક વર્ષનો હતો. અમે કોઈના ઘરે ગયાં હતા અને એ પાછા ઘરે જવા સળવળવા લાગ્યો. અમારા હોસ્પિટ તેનો અજંપો દૂર કરવા પ્રયત્ન કર્યો. કહે કે, "આ તારું ઘર છે. ઘરે જઉ કેમ કરે છે?" બે નશ પણ એમની દલીલમાં શું વાંધો છે તે પર વિચાર કરી બોલ્યો. "અહીં નાગા નાગા ફરાય?" બોલો, ઘરની આ વ્યાખ્યા તમે જાણી છે?

૩ અમે ઘરમાં લખવામાં ડાબો નહિ જમણો વપરાય એવો કોઈ આગ્રહ રાખેલો નહિ અને પરિણામે અમારી દીકરી ડાબે હાથે લખતી થઈ. એમાં અમારે ઘરે એક મિત્ર બે દિવસ માટે આવેલા. એ મિત્ર પોતે શિક્ષક એટલે ડાબા હાથે દીકરીને લખતાં જોઈ કચવાણા. બે દિવસમાં જમણે હાથે લખતી કરવાનું બીહું જરાયું. બહુ વહાલથી અને પોતાની પાસે બેસારી. ડાબો હાથ વાળીને પીઠ પાછળ ગોઠવાયો. જમણા હાથમાં પેન્સિલ આપી અને લખવા કહ્યું. દીકરીએ પાંચેક મિનિટ મક્કમપણે

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક જુલાઈ ૨૦૦૩

કિશોર રાવળ

૨૪

૨૨

પ્રયત્નો કર્યા પણ અધસું લાગ્યું. અમારા મિત્રને હસીને કહ્યું કે ટ્રાય કર. આવડી જશે. અમારી દીકરીને એક નુસ્ખો સૂઝુયો. એણે પેલા ભાઈનો જમણો હાથ લીધો. પકીને એના વાંસા તરફ લઈ ગઈ. ડાબા હાથમાં પેન્સિલ આપી કહે, "તમે મને ડાબા હાથે લખી દેખાડો ને!" પેલા ભાઈએ ખસિયાણા પરી વાત પડતી મૂકી.

૪ એક ભાઈનો ચાર વર્ષનો દીકરો દોડતો આવ્યો. કહે, "ઉડી, માય ટૂથબ્રશ ટોઈલેટમાં પરી ગયું છે. કાઢી આપો-ને". તેડીએ ટૂથબ્રશ તો કાઢ્યું અને પછી કચરા પેટીમાં ફેકી દીધું. દીકરાને સમજાવ્યું કે "ત્યાં પડેલું વપરાય નહિ." એટલે પેલો દોડતો જઈને તેડીનું ટૂથબ્રશ એમના બેડરૂમમાંથી લઈ આવ્યો અને કચરા બેણું ફેકી દીધું. પછી સમજાવ્યું કે બે મહિના પહેલા તેનાથી ટોઈલેટમાં પરી ગયું હતું પણ એનાથી બહાર કાઢી શકાયું એટલે એણે એની જગ્યાએ મૂકી દીધેલું.

૫ હવામાન ખુશનુમા હતું અને કુંઠંબ ગાડીમાં બેસી જરા ફરવા નીકળી પડ્યું હતું. નાના બાબાને સીટબેલ્ટ પહેરવાનો કંટાળો એટલે રોજ લમજાળીક થાય. તેમની આગળ એક કન્વાર્ટિબલ છાપસ સંકેલાને જતી હતી. અંદર બેઠેલ એક યુવતીને હવા મસ્ત લાગ્યો અને એ માણવા કપડા કાઢી તદ્દન નજન થઈ સીટમાં ઊભી થઈ પાછાલી ગાડીમાં બેઠેલા કુંઠંબ તરફ આનંદની ચિચિયારી સાથે હાથ ફરકાવ્યા. સાથે બેઠેલા ગ્રણ વર્ષના બાબાએ કોમેન્ટ મારી, "ઉડ, આ છોકરીએ પણ સીટ બેલ નથી બાંધ્યો."

૬ ચારેક વર્ષનો એક છોકરો પણિલક સ્થિરિંગ પુલમાં નહાવા ગયો હતો અને ત્યાં ભૂલમાં લેડિઝ રૂમમાં પહોંચ્યો. બધાં હાંફળા ફાકળાં થઈ ગયા અને ટુવાલ શોધવા લાગ્યા. પેલાને સમજ ન પડી. તેને આશ્રય થયું, "એમણે કોઈ દિવસ મારા જેવડો છોકરો નહિ જોયો હોય?"

૭ એક પોલિસે એની ગાડી સ્ટેશન પાસે ઊભી રાખી હતી અને એની સાથે પોલિસ ડોગ પાછળાની સીટમાં હતી. બા-જુમાં ઊભેલા એક છોકરાને કંઈ ઘડ ન બેઠી. થોડી વાર જોયા પછી એ પોલિસ પાસે આવ્યો. "કૂતરાએ વળી શું ગુનો કર્યો છે તે તમે એને પકડીને લઈ જાઓ છો?"

૮ એક ચાર વર્ષની છોકરીએ રસ્તે પોલિસ ઊભેલો જોયો. એની પાસે ગઈ. કહે એક "મારી મા કહે છે કે કોઈ મદદ જોઈએ તો પોલિસ પાસે જવાનું. એ મદદ કરશે. એ સાચું?" પોલિસ કહે "હા, જરૂર." "તો પછી મને મારા શૂગની લેઈસ બાંધી આપોને."

૯ જૂલાના પહેલો દિવસ ગાળી દીકરીએ ઘરે આવી જાહેર કર્યું કે "આ નિશાળ મારા માટે જરા પણ કામની નથી. નથી મને વાંચતા આવડતું, નથી લખતાં અને બોલવાની સર્દતર મનાઈ છે!"

ઈન્ડિલશ ફિલ્મ મેં ઐસા ચ જોતા હૈ મનુશે રેખચક્કી

(મારો મમરો: જહોન વેઈન ફેન્ટ મારે અને માણસ બારીમાંથી બહાર ફેન્ટય જાય અથવા ચાર માણેથી પડતું મૂકી નીચે આવેલા શીશ મહલાનો શ્યાર્જનેગર ભુક્કો કાઢી નાખે અને એમાંથી કોઈ પણ હીરો જરા પણ DNA ગૂમાવે નહિ એ જોઈ હું ઘણી વાર વિચારમાં તો પડી જતો. આજે મનુશે રેખચક્કી સભળ પુરાવા આપી એ સંશેષને સમૂળગો હડકેલી બારી બહાર ફેકી દે છે!)

એવું નથી કે ફક્ત હિંદી ફિલ્મોમાં જ બધું પોલમપોલ ચાલતું હોય છે! ઈન્ડિલશ ફિલમમાં પણ ઘણી ધૂઘ્યલો હોય છે. તમે હવે અંગ્રેજ ફિલ્મો જુઓ ત્યારે ખાસ જોજો કે

- -ફિલમનો હીરો આફિકાના ઘને-સે-ઘના જંગલોમાં પહોંચી ગયો હોય તો પણ તેને અંગ્રેજમાં બોલતા આદિવાસી મળી આવે છે.
- -પેરિસના કોઈ પણ મકાનની બારીમાંથી એફિલ ટાવર જરૂર દેખાય.
- -દરેક બોખની ઊપર સ્પષ્ટ રીતે દેખાય તેવું એક ટાઈમર ગોઠવેલું હોય છે, જેથી હીરોને ખબર પડે કે હવે કેટલા સમય પછી બોખ ફૂટશે!
- -શહેરના હુલ ટ્રાફિકમાં પૂર્ણાંપે કાર ચલાવતા હીરોએ દસ બાર કારોના હુરચા ઉડાડી મૂક્યા હોય છતાં પણ તેના પછીના દૃષ્યમાં તેને ટ્રોફિક પોલિસ હેરાન નથી કરતી!
- -ફિલમનો હીરો ભલભલા દરવાજાનાં તાળા હેર-પિન વડે અથવા કેડિટ કાર્ડ સરકારીને ગણતરીની સેકન્ડોમાં ખોલી શકે છે પણ જો કોઈ ઘરમાં આગ લાગી હોય અને અંદર બાળક ફસાયું હોય તો દરવાજો તોડતાં તેને ટેન્શન થઈ જાય છે.
- -જેઈમસ બોન્ડ જેવી એક્શન ફિલમની હિરોઈન જેમ જેમ ફૂલાઈમેક્સ આગળ વધતો જાય તેમ તેનાં કપડાં ગૂમાવતી જાય છે. છેલ્લા દૃષ્યમાં તે લગભગ બિકનીમાં આવી જાય છે.

- -હીરો અને હિરોઈન એકબીજાને કિસ કરવાના હોય તે પહેલાં બધો ઘોઘાટ અચાનક બંધ થઈ જાય છે.
- -વેસ્ટર્ન ફિલ્મોનો હીરો ભલે લાખો ડેલર આંખના પલકારામાં કરી લેતો હોય, પણ તે કંજૂસ પોતાનાં કપડાં ક્યારેય ઘોવડાવતો નથી!
- -સ્વાર્જનેગર, ભૂસ વિલિસ અને મેલ ગિબ્બન જેવા મધ્યમ વયના હીરો હંમેશા પોંલસ ડિપાર્ટમેન્ટમાંથી બરતરફ થયેલા હોય છે.
- -પૃથ્વી પર આકભાસ કરનારા બધા પરગ્રહવાસીઓ અમેરિકાના પ્રેસિડન્ટ સાથે જ વાતાવાટો કરે છે.
- -પૃથ્વી પર ઉદ્કા તુરી પડવાની હોય, ડાયનાસોરો ફરી વળવાનાં હોય કે ગ્રલય થઈ જવાનો હોય... એ બધી મુસીબતો સામે લડવાનો કોન્ટ્રાક્ટ માત્ર અમેરિકાનોને જ મળેલો છે!

rediff.com/gujarati ના સૌજન્યથી.

ભેજાંબાજ માણસો!

કિશોર રાવળ

માણસો પણ ખરાં ભેજાંબાજ હોય છે! ક્યારેક અક્કલનો એવો ઉપયોગ કરે આપણે તાજ્હુબ થઈ જઈએ.

ડાનલ રભસ્ફીલ્ડ એવા એક માણસ છે. ઈરાકમાં આટલો જગહળતો વિજય મેળવ્યો અને છતાં ખાલી પાણી કે વીજળી ન મળવાથી કે લુંટફાટો થવાથી થતાં લોકોનાં રમખાણો સમજાવતાં એમણે પત્રકારો પાસે નિદાન કર્યું.

"સ્વતંત્રતા એ બહુ ગ્રંથવાળી વસ્તુ છે. સ્વતંત્ર માણસોને ભૂલો કરવાની પણ છૂટ છે અને ગુનાઓ કરવાની અને ગેરકાયદે વર્તન કરવાની પણ છૂટ છે."

("Freedom is untidy. Free people are free to make mistake and commit crimes and do bad things.")

હું તો અવાકુથી ગયો. હવે મને સમજાયું કે મોટી મોટી કંપનીના સી.ઈ.ઓ. જાતજાતના હવાલાઓ નાખી જગહળતા ચિત્રો દોરી શેરના ભાવો કેમ વધારી લોકોની બચતને ઉપાયત્ત કેમ કરે છે! સનદના સલ્યો બહારથી દેખાય કે તેઓ દેશના હિતમાં જ મહાલે છે અને પાછલે બારણે કોની પાંદડી કરતા કોની ભેંસ મોટી એ પર જ નિર્ઝયો લે છે! ગલોબલ ઈકોનો-મીના ગુણગાત્રાની ગાત્રાં કંપનીઓ તદ્દન બિનદ્યાસત અમેરિકાના કામગારોને છૂટા કરી બીજા દેશના માણસોને રોજગારી અપાવે છે! રાજકીય માણસોને શાઢોના ઘરના અર્થો કાઢવાની પણ છૂટ! વાહ, વાહ! ક્યા બાત હૈ!

ભેજાંબાજ માણસો ક્યારેક મને અકળાવી મૂકે છે.

પણ ત્યાં પબ્લિક ટેલિવિઝન પર બિલ મોયરે જવાબ આપ્યો અને મનમાં શાતા વળી. તેમણે કહ્યું

"ડાનલ રભસ્ફીલ્ની વાત ટૂંકમાં સમજીએ તો સ્વતંત્રતા માણસોને બદામાશી કરવાનો હક્ક આપે છે, પણ એ તો સા-ભ્રવાદના નેજા તળે, રાજારાણીના રાજ્યમાં કે હિટલરશાહીમાં પણ એવા હક્કો હોય છે. લોકશાહી એટલે ગઈકાલ કરતાં આવતી કાલ ઉજળી કરવાની વાત છે. એ સરચાઈ, ન્યાય, માનવીના જનસિદ્ધ હક્કો અને હા, સમાનતા વિષે છે. જરા ચકા-સી જુઓ.

મારે માથે કોઈ દિવસ સૈનિકનું કામ કરવાની જવાબદારી નથી આવી; મારામાં તેમના જેટલી હિમત હોત કે નહીં એની પણ મને બબર નથી. પણ પત્રકાર તરીકે એ સૈનિકો વતી હું ચોપડો ચોખ્યો રાખવામાં તો મદદરૂપ થઈ શકું. સૈનિકો યુદ્ધમાં જાય છે એક ઓટી શ્રદ્ધાથી કે લોકશાહી એ તેને માટે લડવા જેવી, મરવા પણ જેવી વસ્તુ છે. આપણે બીજાઓ એટલું તો કરી શકીએ કે લોકશાહી તેમના બલિદાનોને લાયક રહેણે!"

("Sure, to paraphrase Donald Rumsfield, freedom makes it possible for people to be crooks, but so does communism, and fascism and monarchy. Democracy is about doing better. It's about fairness, justice, human rights, and yes, it's about equality, too. Look it up.

"I was never called upon to do what the soldiers do; I will never know if I might have had their courage, but as a journalist I can help keep the record straight on their behalf. They thought democracy was worth fighting for. The least we could do is to help make democracy worthy of them.")

થેન્ક યુ, બિલ મોયર. લોકો પોતપોતાને અનુકૂળ હિતિહાસો લખવા માંડ્યા છે એમ કોશો ઘડવા માંડે અને લોકો નવી વ્યાખ્યાઓ સ્વીકારી લે તે પહેલાં એ વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ કરવા બદલ!

પુસ્તકોના કીડાઓ માટે

અમેરિકામાં વસતાં સાહિત્યકારોનાં નવાં બહાર પડેલાં પુસ્તકો વિષે અહીં માહિતી રજુ કરું છું. આ વસાવવા જેવા, લેટ આપવા જેવા પુસ્તકો ખરીદી આપણે પુરવાર કરી બતાવીએ કે અહીં લખનારા છે તેવા રસિક વાંચકો પણ છે!

નવો ફાલ

પત્રા નાયકનો વાતાસંગ્રહ

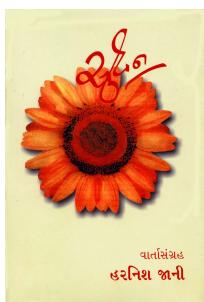
'ફ્લેમિંગો'

સંવેદનશીલતા ન હોય તો કોઈ તેમની કવિતાઓ માટે ખૂબ આદર અને લાગણી મેળવી જ ન શકેને! અને એ સંવેદનશીલતાને કવિતાને બદલે વાર્તાઓ તરફ વાળે એટલે એક કવિયિત્રી અજબગજબની વાતાંકાર પણ થઈ શકે એની પ્રતીતિ આ વાતાના સંગ્રહમાંથી મળી આવે છે. 'ફ્લેમિંગો' ફ્લેમિંગો જેવી રંગીન વાર્તાઓ રજૂ કરે છે અને અમેરિકાની ભૂમિ પર અનુભવાતી એકલતા, પુરુષકેન્દ્રિત જગતમાં બધે અનુભવાતું નારીનું હીણું સ્થાન, તેમનો સંધર્ષ અને દાંત ભીસી થતો સામનો એ બધાં દેખાય છે.... (Price Rs.80.00, \$8.00. Contact sales@imagepublications.com)

હરનિશ જાનીનો વાતાસંગ્રહ

"સુધન"

હરનિશ જાની ગુજરાતમાં રહેતા હોત તો પ્રથમ પંક્તિતના હાસ્યકાર તરીકે વિવેચકોની જીબે ટેરેવે બિરાજતા હોત. એ કુશળ વક્તવ્ય છે, બોલતાં થાકતા નથી. વાંકદેખા વિવેચક તરીકે પણ એ પ્રેમાળ છે. તેથી ગેરહાજર વ્યક્તિ વિષે હસાવતાં એ સામે બેઠેલાને વિશ્વાસમાં લઈ શકે છે.

એમની વાતાઓમાં હરનિશ જાની જગત જુઝે છે અને સતત એને ગોઠવવા મથે છે. પોતાના મગજમાં નિરંતર વિસ્મિત થાય છે જાની જગતની અનીકી ચાલથી. એમની રમ્ભજ ઢીકી બેસાડેલી નથી પણ મધ્યઈ પાન જેમ મોઢામાં ઓગળી જાય તેમ મન સાથે એકરસ થઈ જાય છે. એમની છલ્લીસ વાતાઓ એની પ્રતીતિ પૂરી પાડે છે, જ્યારે બે ચારિત્રકથાઓ જરા જૂદી જ દિશામાં જાય છે અને એક સંવેદનશીલ જીવાળાનો પરિચય કરાવે છે!

(Price Rs.100.00, \$10.00. Contact harnish5@yahoo.com)

પ્રીતિ સેનગુમાની પ્રવાસકથા

દેવો સદા સમિપે

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક જુલાઈ ૨૦૦૩
કિશોર રાવળ

૨૪

25

પ્રીતિએ આપણા વિશની સૌથી ઉચ્ચી જગ્ગા, તિબેટ, હજારેક માઈલની મુસાફરી કરી એનું અને સાથોસાથ નેપાલની મુલાકાતનું સુંદર પ્રવાસવર્ષન સુરેખ, લાવજ્યમય કલમે આ નવા પુસ્તકમાં આચ્છું છે. જ્યાંના માણસોને સાગર સપનાનાં પણ ન આવે એવી ત્યાંની સૌ સુમુક્રોથી વેગળી આ દુનિયાનું પ્રત્યક્ષ દેખ્યા સમ ચિત્રજ્ઞ આમાં નજરે પડે છે. (Price \$5.00. Contact chandansen@aol.com)

આદિલ મન્સૂરીનો 'ગઝલના આયના ધરમાં'
ગઝલસંગ્રહ

૧૨૫ ગઝલના આ સંગ્રહની ગઝલોને આત્મસાત કરતાં જ આસપાસનું વિશ્વ લુલાય છે અને છતાં એ ભૂલાયેલું વિશ્વ એમની ગઝલોમાં અનેક સ્વરૂપે જોવા મળે છે. સંગ્રહમાંની ગઝલો વિશે લખવા બેસવું એટલે સૂર્યને અરીસો દેખાડવા જેવી વાત ગણાય. પોતાની જ જાતને ગઝલમાં ઓગળીને જાણે ગઝલના માધુર્યરૂપે પ્રગટે છે.

જ હા આદિલ તો તખસુસ માત્ર છે
નામ, ધર્મ, ધર્મ ને જીતિ ગઝલ

(દેવહુમા, જનસત્તા)

(Price Rs150.00, \$10.00+\$4.00 (S&H), Contact adil@mansuri.com)

	Gujarati Spell-checker Kishor Raval
---	--

ચિનાઈ શિંગ
કોકિલા રાવળ

નિશાળમાં ભણતાં હતાં હતાં ત્યારે રિસેસમાં દોડી બળે
પૈસાની શિંગની પડી લઈ આવતાં અને તડાકા દેતાં સહિયરો
સાથે ફક્તતાં એ મજા યાદ આવી ગઈ. આજે અહીં કોઈ પાર્ટી
આપો ત્યારે ગરમાગરમ શિંગના દાણાની ભૂંગળીઓ વાળી
એક એક મગમાં ચાર-પાંચ એમ ગોઠવી મૂકો. જુઓ કેવી
ફિટાફટ ઉપડી જાય છે!

સામગ્રીઓ

- કમ પ્રમાણ માપ સામગ્રી
 ૧ ૧ ક્રે ફોટરાવળા શિંગદાણા
 ૨ ૩/૪ ચમચી ભીંડું
 ૩ ૩ ચમચા પાણી

રીત

૧ મીઠાને પાણીમાં નાખી, હલાવી, ઓગાળી દો અને પછી શિંગદાણાં તેમાં પલાળીને બારેક કલાક રાખી મૂકો. વચ્ચે એકાદ બે વાર જરા હલાવી ઉલટસુલટ કરજો. પાણી બધું શોખાઈ જરો. એક પેપર નેપકિનમાં પાથરી ચારેક કલાક કોરા પડવા દો.

૨ અવનને ૪૦૦ ડિગ્રી સુધી ગરમ કરી, એક ટ્રેમાં દાણા પાથરી વીસથી પચીસ મિનિટ શેકાવા દો. આસાનીથી હાથમાં ઘસતાં ફોટરાં છૂટા પડી જાય એટલે બસ કામ પૂરું.

તમારાં ફૂલો

Jayant Jhaveri (London UK)

Thanks a lot for taken my photos in May 03.issue of KESUDA. as well my short letter. I also read your wonderful MARO MAMARO. (Anmol Ghadi), DEPARTURE LOUNGE and Color of Paradise... After reading KESUDA, I am sure one day, KESUDA will be in every Gujarati's home who have internet website.

આર.પી (લોન્ગ આઇલેંડ ન્યૂ યોર્ક)

રઉમા અંકમાં સૌથી પસંદ આવ્યું ચન્દ્રવદન ચી. શાહનું 'લાઈફ મેસ્ટ ગો ઓન'. સાદી જ વાત કેટલી સુંદર વસ્તુ કહી જાય છે!...દિપાર્યર લાઉન્જ વાંચી. મથાળું જ વિષય માટે ખૂબ ઉચ્ચિત છે. વિષય નવો છે અને ડો. કેવોરીઅનને પણ સરસ રીતે વક્ષી લીધો છે. જરા છેલ્લે બધું એક સપાનું હતું તેમ કહી લેખક લેખક તરીકે પોતાની હાર કબૂલે છે.- પણ એમ કર્યા સિવાય અનો બીજો શું ઈલાજ થઈ શકે તેની પણ કોઈ સૂઝ જડતી નથી.

રમા રાવળ (સ્ટેમ્પ કનેક્ટકટ)

'દિપાર્યર લાઉન્જ' મસ્ત છે. જિંદગીની એક વિકટ પળની વેદના સરસ રજુ કરી છે. 'ઈંચર દયાળું છે, કરણાકર છે, ખુદા રહીમ છે' એમાં ઘણું ઘણું કહી નાખ્યું છે. સુંદર ભાષામાં લખાયેલી આ વિચારવા જેવી વાત આ સત્ય કરી મૂકે છે.

Neeraj Dave

In Gujarat Samachar there was one article for young students who recently has completed SSC & HSC Board's examinations, under which it was intimated that what are kind of leisure time activities one could do. And in that article the author provided the names of a few sites. Kesuda appeared in the suggested list. I read that article and was curious about it and hence clicked on that website. That's how I was introduced to it. ane site joine khub maja aavi...

અશોક વિદ્યાન્સ (ખેડુન્સબરો, ન્યૂ જર્સી)

હમણાં જ કેસૂડાં વાંચી ગયો. પ્રફ્લાએ પારેખનું 'વિદ્યાય' કાચ્ય ઘણા વર્ષો પછી ફરીને વાંચવા મળ્યું. એક તબક્કો હતો જ્યારે એ કાચ્ય આપ્યું મોટે હતું. એમનો 'બારી બહાર' કાવ્યસંગ્રહ તમે જોયો છો? હૃદયની નાજુક લાગણીઓ વ્યક્ત કરવા માટેના બહુ યોગ્ય શબ્દો એમની પાસે હતા. એમણે જાણું લખ્યું નથી. પણ જે લખ્યું છે તે બહુ મજાનું છે.

'વાંચવાની વૃત્તિ' થકી પુરુષોત્તમ માવળંકરનું નામ પણ આજે ઘણાં વર્ષે સમરવાની તક 'કેસૂડાં'એ આપી.

'દિપાર્યર લાઉન્જ' વાંચી ગયો. ને ઘડિક તો હૃદય થંભી ગયું. રૂવાડાં ઊભાં થઈ ગયાં. મારી જાતને વાર્તામાં સમાવીને વાંચતો' તો ને જિન-ટોનિકના પીણાં પછીની વાત આવતાં તો હાદરી ગયો! એક નાનકડી પણ સુંદર વાર્તામાં તમે જીવન, મોત, માર્ગ્યું મોત, અને જિજીવિધા - કેટલી બધી વાતો વણી લીધી છો! બહુ સરસ. વાર્તા બહુ ગમી પણ આ વાર્તા વાંચતાં વાંચતાં તો અસ્વસ્થ થઈ જવાય એવું છે.

તમે ઘણી જહેમતપૂર્વક આ 'કેસૂડાં'નો પ્રયાસ શરૂ કર્યો અને હવે વણથંભી કૂચ ચાલુ રાખી છે એ બદલ સલામ! નહીં તો ઘણીવાર 'આરંબે શૂરો' જેવું થાય છે ને પછી બધુ અટકી પડે. તમે એમ ન થવા દીધું એ દાદ માગી લે છે. આ બધી જવાબદારીમાં કોકિલાબેન પણ ભાગીદાર છે એ મારા ધ્યાનમાં છે.

('હાદરી ગયો' શબ્દોએ મને મુંજાઓ એટલે અશોક વિદ્યાન્સને જ પૂછ્યું. તેમણે મરાઠી 'હાદરલા' કિયાપદ પરથી આ યોજનું છે. એનો અર્થ 'હું હલી ગયો'થી જરા વિશેખ, 'હું ધ્રૂવ ગયો' જેવો છે. હું તો માનું હું કે વહેતી તે ભાષા એટલે આ શર્દી પ્રયોગ આયાત કરવા બદલ આભાર! કિશોર રાવળ)

હરનિશ જાની (યાર્ડવિલ ન્યૂ જર્સી)

'કેસૂડાં'નો મે નો અંક વાંચ્યો. બહુ સુંદર બન્યો છે. અભિનન્દન. તમારો લેખ 'અનમોલ ઘડી' વાંચ્યો. આર.પી.ની 'ગિલોલ' મજાની છે. -ચન્દ્રશભાઈના કાચ્યમાં સૈનિકની વાણી બહુ વેદ્ધ છે. વિરાફ કાપદિયાની 'કવિતાના કારખાના'ની કવિતા પણ ગમી. હમણાના કવિતાના કારખાનામાં -છંદ રાગનો વિભાગ જ હોતો નથી. અશરફ ઉભાવાલા અને રમેશ પારેખ મને હમેશાં ગમ્યાં છે.. શબ્દરીનાં બોર મીઠાં છે.. અમે ચાખ્યાં.

ચન્દ્રેશ ટાકોર

"અણમોલ ઘડી" વાંચીને મારું લોહી ખૂબ ઊકળી આવ્યું! પોતાના વિચારોની માની લીધેલી સચ્ચાઈથી ઘકેલાઈને સત્યને બાજુ મૂકવામાં આવે કે સત્યને આંખ મીંચીને વાળવામાં આવે એ ખોઢું, સાવ ખોઢું, સાવ સાવ ખોઢું. એની અર્થવિહીન ચર્ચામાં પડવાને બદલે, થોડાક સમય પર તમને કરેલા સૂચનની યાદ આપું એ જ ટીક રહેશે. "કેસૂડાં"ની રંગભૂમિ સાહિત્ય જ રાખીને એને રાજકારણથી વેગળું રાખો તો? કોઈ પણ રાજકીય બાબતની બે બાજુઓ હોય છે. એક બાજુ તમે રજૂ કરો અને કોઈ બીજી બાજુ વ્યક્ત કરો. પછી એમાં સાચું કેટલું, ખોઢું કેટલું એનું વળી કોઈ બીજી વ્યક્તિ વિશ્વેષજ્ઞ કરો. એવા સામસામેના શર્દી યુદ્ધો ચાલ્યા જ કરે. એવી ભૂખ શમાવવા માટે ઘણા સામયિકો છે. "કેસૂડાં"ને એનાથી પર રાખો. "કેસૂડાં" માટેનો મારો અનુરોગ તમે છિનવી ના લો એવી વિનંતિ!!

(તમે આટલી નિખાલસત્તાથી લખ્યું માટે ખૂબ ખૂબ આભાર. સમજું છું કે સૌ સિક્કાને બે બાજુ હોય છે અને અહીં તો 'અમે ગદને અડીએ જ નહીં' કે 'પદ એ નરી બાલીશત્તા છે' એવા ઝગડાઓ પણ ચાલતા જોયાં છે, 'અમે લાવજુને પૂજાએ અને શ્રીનાથજી મારા ધરમાં ન જોઈએ' એવું પણ સાંભળ્યું છે, પાનના અડા ઉપર ઐશ્વયા અને માધુરીમાં કોણ વધુ કામણગારી એમાં તપી જતાં લોકો પણ દીકાં છે... વગેરે તો પછી રાજકારણમાં મતો જૂદા પડી શકે. મારો ઈરાદો પક્ષાપક્ષીથી પર એવા કોઈ સિદ્ધાંતો ખોજવાનો હતો.

પણ આજે એવું થયું છે કે રાજકારણ કિંદળીના દરેક પાસાને વધુ અને વધુ સ્વર્ણતું જાય છે. ગમે એટલાં અલિમ રહેવા જાઓ તો પણ તે પગ નીચે રેલાની જેમ એ પ્રસરે છે અને તમને અભિડાવે છે.

આવતી કાલના નાગરિકોને ખાતર સાચા હંદયથી હું ઈચ્છું છું કે હું મારાં મૂલ્યાંકનોમાં નરાધાર જુડો ઠંડ. તમે કહો છો તેમ શબ્દ યુદ્ધમાં ઊત્થા વગર, 'શોભાઈ ઉપર માનુષ શોતો'ના ('સૌની ઉપર માનવી સાચો') સિદ્ધાંતને કેન્દ્રમાં રાખી સૌ કોઈ સમ્મત થાય એવા વિચારોને આગળ ધ્યાની શકીએ ખરાં? એ ન થઈ શકે તો આપણે બેઠા બેઠા કવિતાઓ લખીએ કે 'વાર્તા લખીએ કે 'કેસૂડાં' ચલાવીએ એનો કંઈ અર્થ ખરો? આપણાને સત્યજીત રેના 'શતરંજ કે બિલારી' બનવું તો પરવરે જ નહીં. Help me, please!

અને તે છતાં ભવિષ્યમાં જરા વધુ ચોક્કસાઈથી, તટસ્થતાથી શબ્દો ગોઠવવા પ્રયત્ન કરીશ...કિશોર રાવળ)

સુચિ

કલા	રાધા!	મેહુલ શાહ	૧
	મારા મનની વાતો!	રેખા શુક્રલ	૨
કવિતા	શબીરીનાં બોર	જ્યંત જવેરી	૩
	શોધું છું	મધુમતી મહેતા	૪
	અન્વેષણ	ઈદ્ર શાહ	૫
	શ્યામનું સોણલું	કાન્તિ મેપાણી	૬
	રહ્યા	ઈદ્ર ગુલ્યા	૭
	સિક્કાની સવળી બાજુ	રઈસ ભણિયાર	૭
	મળેજ મળે	રમેશ શાહ	૮
	અશક્યની ઈચ્છા	પ્રીતિ સેનગુમા	૮
	ધર્મ	રાજીવ સવાણી	૯
	ગાજલ ગાઈ રહ્યો	આદિલ મનસૂરી	૯
	પુરુષ અને પ્રકૃતિ	રોહિત પંડુયા	૧૦
મારો મમરો	લક્ષ્મીનીવાસ	કિશોર રાવળ	૧૧
વાર્તા	રે પસ્તાવો!	કિશોર રાવળ	૧૨
	રઘાદાદા	અશોક વિદ્ધાંસ	૧૪
	ચક્ક	રોહિત પંડુયા	૧૬
	સફરમાં સફર	હરનિશ જાની	૧૮
લેખ	અંધારાને ચટકા ભરતો આગિયો	ગુણવંત શાહ	૨૦

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક જુલાઈ ૨૦૦૩
કિશોર રાવળ

૨૪

૨૯

	મહેકતી ફૂલવાડી		૨૧
	ઈન્ડિયશ ફિલ્મ મેં ઐસા ચ જોતા હૈ	મનુ શેખચણી	૨૨
	પુસ્તકોના કીડાઓ માટે	કિશોર રાવળ	૨૪
વાનગી	ચિનાઈ શિંગ	કોકિલા રાવળ	૨૫
વાચકો			૨૬